

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДРОГОБИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА**

ТУРЧИК Ірина Хосенівна

УДК 373.016:796+37.015.31:796(73)

**ШКІЛЬНИЙ СПОРТ У ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИЦІ
ФОРМУВАННЯ ЦІННОСТЕЙ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ
США (XX – початок XXI ст.)**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

А в т о р е ф е р а т
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Дрогобич – 2021

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Дрогобицькому державному педагогічному університеті імені Івана Франка.

Науковий консультант – доктор педагогічних наук, професор
Кемінь Володимир Петрович,
Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка,
навчально-науковий інститут іноземних мов,
директор.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Заболотна Оксана Адольфівна,
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини,
кафедра іноземних мов, професор;

доктор педагогічних наук, професор
Мукан Наталія Василівна,
Національний університет «Львівська політехніка»,
кафедра педагогіки
та інноваційної освіти, професор;

доктор педагогічних наук, професор
Приступа Євген Никодимович,
Львівський державного університет
фізичної культури імені Івана Боберського,
ректор.

Захист відбудеться «11» травня 2021 року о 10⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 36.053.01 у Дрогобицькому державному педагогічному університеті імені Івана Франка за адресою: 82100, м. Дрогобич, вул. Івана Франка, 24, 2-й поверх, к. 20.

З дисертацією можна ознайомитися на сайті <http://dspu.edu.ua/science/spec-rady/general-padagogics/disertations/> та в бібліотеці Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка за адресою: 82100, м. Дрогобич, вул. Лесі Українки, 2.

Автореферат розісланий «09» квітня 2020 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

М. Д. Галів

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Стрімкі зміни в Україні та світі – бурхливий науково-технічний розвиток, зовнішня відкритість країни, внутрішні суспільно-політичні та соціально-економічні трансформації ставлять перед освітою нові виклики, одним із яких є формування особистості з високим рівнем фізичного й інтелектуального потенціалу, спроможної здійснювати пошук і генерувати ідеї, приймати креативні рішення, здатної до навчання упродовж життя. Найбільш значущими орієнтирами розвитку учнівської молоді в XXI ст. стає активна життєва і громадянська позиція, дотримання здорового способу життя, воля до прийняття самостійних рішень, прагнення до самовдосконалення, формування яких потребує реалізації нових підходів до організації освітньо-виховного процесу в закладі загальної середньої освіти.

Нова українська школа, яка кардинально змінила освітню парадигму та підходи до навчання і змісту освіти, з-поміж засадничих пріоритетів визначила виховання гармонійної особистості, що ґрунтується на системі загальнолюдських, суспільних й особистісних цінностей. Саме фізичне виховання та спорт є не лише важливими інтегративними засобами фізичного розвитку, зміцнення здоров'я та профілактики захворювань, а й могутніми чинниками їх ідентифікації та соціалізації, середовищем формування аксіосфери учнівської молоді.

В останні роки одним із ключових пріоритетів Української держави стало виховання в учнів ціннісного ставлення до власного фізичного розвитку, здоров'я, спортивних досягнень завдяки оновленій системі фізичної культури та спортивної підготовки. Для цього у царині української соціальної й освітньої політики зроблені важливі кроки, спрямовані на вдосконалення форм мотивації і залучення учнів до регулярних занять фізичною культурою та спортом, зокрема: прийняті закони України «Про освіту» (2017 р.), «Про повну загальну середню освіту» (2020 р.); підписані Президентом України укази «Про Національну стратегію з оздоровчої рухової активності в Україні на період до 2025 року «Рухова активність – здоровий спосіб життя – здорова нація» (2016 р.) та «Про національну стратегію розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі» (2020 р.); ухвалені Верховною Радою України постанови «Про забезпечення сталого розвитку сфери фізичної культури і спорту в Україні в умовах децентралізації влади» (2016 р.) та «Про затвердження Державної цільової соціальної програми розвитку фізичної культури і спорту на період до 2024 року (2017 р.); виданий наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Рекомендацій щодо стратегічного розвитку фізичного виховання та спортивної підготовки серед учнівської молоді на період до 2025 року» (2021 р.); уведені в дію інші нормативно-правові документи. Однак глобальний характер проблем у галузі фізичної культури і спорту зумовлює потребу пошуку нових альтернативних форм фізичного розвитку учнівської молоді, які спрямовані на формування здоров'язбережувальної компетентності, підвищення рівня рухової активності, формування життєво необхідних умінь і навичок, утвердження духовних орієнтирів, моральних якостей та ціннісних установок.

Сьогодні особливого значення набуває компаративне переосмислення історико-педагогічного досвіду формування цінностей учнівської молоді засобами фізичної культури та спорту в теорії і практиці розвинених країн світу, зокрема США. Перспективність досліджень у цьому напрямі підтверджується активними науковими пошуками цілої плеяди українських (В. Ареф'єв, Г. Арзютов, В. Бальсевич, Н. Грибан, О. Дубогай, А. Ковальчук, М. Лук'янченко, А. Мандюк, І. Максименко, С. Мединський, М. Носко, Т. Осадча, В. Платонов, В. Пліско, Ю. Похолєнчук, Є. Приступа, Є. Сливка, Н. Сороколїт, Л. Суценко, О. Тимошенко, Б. Шиян, О. Шиян та ін.) і зарубіжних (Л. Барнетт (*L. Barnett*), Р. Бойл (*R. Boyle*), Р. Браун (*R. Brown*), Дж. Коуклі (*J. Coakley*), М. Колінз (*M. Collins*), М. Кук (*M. Cook*), Дж. Коте (*J. Côte*), Б. Крум (*B. Crum*), С. Даніш (*S. Danish*), Р. Декер (*R. Decker*), К. Хардман (*K. Hardman*), Д. Хелісон (*D. Hellison*), Дж. Лукас (*J. Lukas*), Р. Ліпсайт (*R. Lypsite*), Дж. Маршал (*J. Marshall*), Д. Сієдентоп (*D. Siedentop*) та ін.) учених. Аналіз наукових праць, незважаючи на їх мультидисциплінарний характер і різні науково-методологічні позиції, показує, що спорт, у тому числі шкільний, є могутнім чинником формування в учнівської молоді системи загальнолюдських, суспільних й особистісних цінностей. Вчені одностайні в тому, що він володіє незмірними можливостями для позитивного впливу не лише на здоров'я та фізичну досконалість, а й на духовно-ціннісний світ дітей та молоді. Однак, попри очевидне зацікавлення багатьох учених проблемами формування ціннісних орієнтацій учнівської молоді засобами фізичної культури і спорту, ступінь системного опрацювання такого комплексного феномену, як шкільний спорт, з погляду аксіологічного потенціалу у вітчизняних дослідженнях є недостатнім, фрагментарним.

Незважаючи на багатовекторність досліджуваної проблеми формування цінностей учнівської молоді засобами шкільного спорту в США, низку компаративістичних наукових студій з вивчення цієї проблеми, в європейських країнах й Україні досі немає ґрунтовних досліджень у цьому напрямі, а відтак зберігаються очевидні *суперечності*, які потребують швидкого й ефективного розв'язання, зокрема між:

- задекларованими пріоритетами сучасної української державної політики щодо підтримки спортивно-фізкультурній галузі та відсутністю дієвих механізмів й ефективного інструментарію їх реального втілення у життя;

- рівнем вимог суспільства до формування різнобічно розвинутої, гармонійної особистості з високим рівнем сформованих цінностей та неспроможністю системи фізичної культури і спорту реалізувати відповідні соціальні й освітньо-виховні функції у повному обсязі;

- незаперечною значущістю повномасштабного використання потенціалу фізичної культури і спорту та низьким статусом шкільного спорту в системі загальної середньої освіти;

- наявністю успішного досвіду США у царині формування цінностей учнівської молоді засобами шкільного спорту та недостатньо цілісним осмисленням цього досвіду в українській педагогічній теорії та практиці;

- нагальною потребою у проведенні якісних занять із різних видів шкільного спорту в закладах загальної середньої освіти та низьким рівнем підготовки

фахівців до використання інноваційних методик і технологій організації освітньо-тренувального процесу, а також відсутністю науково-методичних рекомендацій і практичних порад на цю тематику;

– соціальним запитом на підготовку фахівців у галузі шкільного спорту, підвищення рівня їх кваліфікації в означеній сфері та недостатньою готовністю закладів фахової передвищої і вищої освіти забезпечити ефективну реалізацію цього процесу;

– потенційною необхідністю залучення батьків, представників спортивних асоціацій, громадських організацій, місцевих органів самоврядування до популяризації і розвитку шкільного спорту та відсутністю ефективних моделей такої соціальної взаємодії.

Актуальність, особлива гострота й багатовекторність проблеми, незаперечна наукова та практична значущість, відсутність її комплексного розроблення з позицій сучасної української педагогічної науки, а також необхідність подолання вказаних суперечностей зумовили вибір теми дослідження **«Шкільний спорт у теорії та практиці формування цінностей учнівської молоді США (XX – початок XXI ст.)»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційного дослідження входить до плану науково-дослідницької роботи кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка як складова комплексної наукової проблеми «Формування цінностей особистості в європейському освітньому просторі: теорія та практика» (номер державної реєстрації 0113U001233). Тему дисертації затверджено на засіданні вченої ради Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (протокол № 6 від 24 січня 2014 р.) та узгоджено на засіданні бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 6 від 17 червня 2014 р.).

Мета дослідження полягає у здійсненні комплексного наукового аналізу теорії та практики формування цінностей учнівської молоді засобами шкільного спорту в США впродовж XX і на початку XXI ст., виокремленні кращих ідей й обґрунтуванні перспективних напрямів їх використання в сучасних умовах реформування системи загальної середньої освіти.

Завдання дослідження:

1. Визначити теоретико-методологічні засади та поняттєво-категоріальне поле дослідження.

2. Висвітлити науково-теоретичні основи формування цінностей особистості засобами фізичної культури і спорту в світовому вимірі.

3. Охарактеризувати становлення та розвиток системи фізкультурної освіти і шкільного спорту в США впродовж XX – на початку XXI ст.

4. З'ясувати й обґрунтувати організаційно-методичні засади формування цінностей американської молоді засобами шкільного спорту.

5. Розкрити шляхи формування в учнівській молоді США системи цінностей засобами шкільного спорту.

6. Із урахуванням виявленого досвіду США визначити перспективні напрями розвитку системи шкільного спорту в Україні та розробити рекомендації щодо їх ефективної реалізації на державно-територіальному, організаційно-управлінському та навчально-методичному рівнях.

Об'єкт дослідження – система формування цінностей учнівської молоді США.

Предмет дослідження – теорія і практика формування цінностей учнів засобами шкільного спорту в США впродовж XX і на початку XXI ст.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період XX – початку XXI ст. Нижня хронологічна межа зумовлена трансформацією засадничих підходів до розвитку шкільного спорту в США, яка виявляється в інституалізації й стрімкому розвитку організованого спорту, розробленні перших навчальних програм з командних видів спорту для закладів освіти та створенні спортивної ліги шкіл Нью-Йорка (1903 р.). Верхня хронологічна межа (2020 р.) фіксує теперішній стан дослідженості проблеми та пов'язана з інтенсифікацією процесів із підтримки спортивно-фізкультурної галузі загалом і розвитку системи шкільного спорту в Україні зокрема.

Концепція дослідження. Основною концептуальною ідеєю дисертаційної роботи стало з'ясування феноменологічної сутності шкільного спорту в США як складної історико-педагогічної, теоретико-методологічної та науково-методичної проблеми. Система шкільного спорту в США розглянута в контексті суспільно-політичних, соціально-економічних і культурно-освітніх детермінант та визначена як багатовимірний теоретичний конструкт педагогічної теорії і практики формування цінностей учнівської молоді.

Здійснюване порівняльне історико-педагогічне дослідження ґрунтується на положеннях про існування: 1) універсальних науково-педагогічних здобутків США у галузі фізкультурної освіти і спорту, які розвиваються у спільній системі координат; 2) цінного досвіду США у боротьбі з проблемою малорухомого способу життя учнівської молоді; 3) високих навчальних результатів американських учнів з фізкультурної освіти і вагомих спортивних досягнень, що підтверджує перспективність реалізації теоретичних і практичних напрацювань у галузі шкільного спорту; 4) ключової ролі шкільного спорту як інтегративного засобу формування в учнівській молоді системи загальнолюдських, суспільних й особистісних цінностей. При цьому завдяки заняттям шкільним спортом загальнолюдські (доброта, чесність, працелюбність, чуйність, милосердя, совісність, скромність, доброзичливість тощо) і суспільні цінності (повага, рівність, свобода, демократія, гуманізм, патріотизм, змагальність, дружба, співпраця й ін.) присвоюються індивідом, інтеріоризуються як особистісні.

Здобуті упродовж дослідження дані, висловлені концептуальні ідеї, систематизовані наукові положення та рекомендації сприятимуть становленню і розвитку шкільного спорту в умовах реформування системи вітчизняної загальної середньої освіти, а також визначенню перспективних напрямів подальших науково-теоретичних і практичних пошуків у цій царині.

Студіювання шкільного спорту в США як засобу формування цінностей особистості є міждисциплінарним. А отже, концепція дослідження ґрунтується на

основних положеннях філософії, психології, педагогіки, теорії і методики фізичного виховання, олімпійського та професійного спорту, а також на закономірностях і принципах організації освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти, що на методологічному, теоретичному й технологічному рівнях визначають концептуальні засади розвитку шкільного спорту в умовах реформування вітчизняної освітньої галузі.

Методологічний рівень передбачає здійснення наукових студій на гуманістичних, антропологічних, синергетичних, феноменологічних, історичних, соціокультурних засадах, а також актуалізацію уваги на онтологічних, гносеологічних й аксіологічних аспектах зародження, становлення розвитку та трансформації шкільного спорту в США впродовж XX і на початку XXI ст. Методологічним підґрунтям дисертаційного дослідження слугувала взаємозумовленість таких наукових підходів, як: 1) категоріальний – дав змогу розкрити сутність, зміст і структуру основних понять, категорій, дефініцій дослідження; 2) аксіологічний – сприяв розкриттю природи цінностей, виявленню перспектив їх формування у процесі занять шкільним спортом, обґрунтуванню механізму переходу цінностей, притаманних спорту, в цінності особистості; 3) амбівалентний – допоміг вивчити суперечливі тенденції розвитку й схарактеризувати шкільний спорт у США з погляду основних переваг і недоліків; 4) комплексний – уможливив дослідити процес формування цінностей в учнівської молоді США засобами шкільного спорту цілісно та системно; 5) історичний – дав можливість проаналізувати становлення, розвиток та трансформацію шкільного спорту в США впродовж XX і на початку XXI ст. як у площині фізкультурної освіти і спорту загалом, так і в контексті найважливіших подій, що відбувалися в досліджуваній період, вплинувши на його зміст, характер, особливості організації; 6) герменевтичний – допоміг дослідити феномен «шкільний спорт» та з'ясувати його вплив на формування цінностей учнів крізь призму процесів розуміння й інтерпретації; 7) компаративний – дав можливість показати спільне, відмінне й особливе процесу формування цінностей учнівської молоді засобами шкільного спорту в США та Україні; 8) гуманістичний – створив умови для визначення гуманістичного потенціалу шкільного спорту й усвідомлення шляхів і способів гармонійного розвитку особистості, якій притаманні ціннісні погляди на здоровий спосіб життя; 9) цивілізаційний – сприяв розкриттю передумов розвитку шкільного спорту в США як з погляду загального цивілізаційного розвитку, так і завдяки інтеграції більшої кількості окремих факторів, впливів, подій; 10) культурологічний – дав змогу співвіднести розвиток шкільного спорту в США з тенденціями соціокультурного розвитку американського суспільства загалом; 11) крос-культурний – уможливив здійснення порівняльного аналізу уявлень дорослих і підлітків з України та США стосовно ключових цінностей спорту, а також склав основу рекомендації щодо імплементації американського досвіду з формування цінностей учнівської молоді засобами шкільного спорту в сучасну вітчизняну освітню практику.

На *теоретичному рівні* підґрунтям дослідження теорії та практики формування цінностей учнівської молоді засобами шкільного спорту в США стали положення філософії, психології, педагогіки, методики фізичного

виховання, сучасні теорії пізнання та розвитку особистості, наукові праці, присвячені компаративістиці й фізкультурній освіті, які уможливили визначення понять і категорій дослідження, теоретичне з'ясування сутності та змісту шкільного спорту, виявлення суспільно-політичних, соціально-економічних, культурно-освітніх передумов і розроблення моделі системи функціонування шкільного спорту в США.

Технологічний рівень представлено критично-конструктивним аналізом генези становлення та функціонування системи шкільного спорту в США, що допомогло окреслити можливості імплементації кращих ідей американського досвіду, визначити перспективні напрями розвитку системи шкільного спорту в Україні та розробити рекомендації щодо їх реалізації на державно-територіальному, організаційно-управлінському та навчально-методичному рівнях.

Методологічну основу дослідження становлять основи положення сучасної філософії освіти щодо діалектичної єдності загального, часткового й одиничного в контексті взаємозумовленості педагогічних явищ; закони інноваційного розвитку соціальних і педагогічних систем в умовах реформування освітньої галузі; теорії єдності навчання, виховання та розвитку особистості; аксіології як теорії цінностей тощо, доцільність застосування яких детермінована міждисциплінарністю й поліаспектністю проблематики дисертаційної роботи. З позиції загальнонаукової методології проблема формування цінностей учнівської молоді засобами шкільного спорту аналізувалася з урахуванням принципів науковості, соціальної зумовленості, об'єктивності й історизму; гуманізації та демократизації освітнього процесу; цілісності та наступності фізкультурної освіти і шкільного спорту; взаємозв'язку традиційного й інноваційного в організації освітньо-тренувального процесу; актуальності, системності й ефективності шкільного спорту.

Теоретичну основу дослідження становлять: наукові концепції, положення і висновки філософії освіти (В. Андрущенко, Г. Васянович, І. Зязюн, В. Кремень, В. Луговий, В. Огнев'юк, Н. Скотна, В. Скотний та ін.); ідеї і принципи методології компаративного та історико-педагогічного досліджень (А. Вихрущ, О. Заболотна, О. Карпенко, В. Кемінь, В. Кравець, Т. Логвиненко, О. Локшина, А. Максименко, Н. Муқан, М. Пантюк, Л. Пуховська, Л. Оршанський, С. Сисоєва, О. Сухомлинська, М. Чепіль та ін.); доміанти теорії цінностей та особистісної парадигми виховання (Г. Балл, І. Бех, І. Бичко, Н. Боритко, О. Вишневський, П. Гнатенко, О. Дубасенюк, О. Квас, З. Карпенко, О. Корнієнко, В. Рибалка, О. Невмержицька, І. Якиманська та ін.); положення теорії соціальної сутності та соціальних функцій спорту, в тому числі шкільного (В. Ареф'єв, Г. Арзютов, В. Бальсевич, Н. Грибан, С. Гуськов, О. Дубогай, А. Ісаєв, А. Ковальчук, Л. Кофман, Т. Круцевич, Л. Лубишева, М. Лук'янченко, І. Максименко, Л. Матвеєв, А. Мандюк, М. Носко, Т. Осадча, В. Платонов, В. Пліско, Ю. Похололенчук, Є. Приступа, Є. Сливка, Н. Сороколіт, В. Столяров, Л. Сущенко, О. Тимошенко, Б. Шиян та ін.); дослідження проблем освіти та виховання, зокрема й фізичного, у США (Н. Абашкіна, Л. Бавіна, Н. Бідюк, І. Білецька, О. Віндюк, Ю. Кищенко, Т. Кошманова, О. Локшина, С. Мединський, Н. Муқан, О. Овчарук, Т. Осадча, Л. Пуховська, О. Сухомлинська та ін.).

Специфіка проблеми дослідження зумовила комплексний підхід до використання **методів дослідження**, з-поміж яких: 1) *загальнонаукові* – аналіз, синтез, порівняння, систематизація, узагальнення вітчизняної та зарубіжної наукової літератури з проблем формування цінностей особистості, зокрема й засобами шкільного спорту з метою теоретичного обґрунтування програми дослідження, розроблення концепції на основі логічних міркувань, опосередкованих суб'єктивним професійним досвідом автора; опису поняттєво-категоріального апарату дослідження, виокремлення й авторської інтерпретації ключових термінів і понять; 2) *пошуково-бібліографічний* – для здійснення порівняльного аналізу монографій, дисертаційних робіт, статей і матеріалів науково-практичних конференцій з метою розкриття процесу формування цінностей особистості засобами шкільного спорту на різних історичних етапах розвитку системи освіти в США, а також освітніх і навчальних програм, навчальних планів, підручників і посібників – для виявлення тотожності педагогічних процесів і явищ, пов'язаних із фізичним вихованням учнівської молоді в США та Україні; 3) *контент-аналіз* – для вивчення нормативно-правових документів міжнародних організацій (МОК, ООН, ЮНЕСКО й ін.), зарубіжної і вітчизняної законодавчої бази з метою виявлення основних тенденцій розвитку фізкультурної освіти та шкільного спорту; 4) *персоналістично-біографічний* – для системного аналізу наукової спадщини відомих учених щодо проблеми різнобічного і гармонійного розвитку особистості, формування у молодого покоління ціннісних орієнтацій, у тому числі й засобами фізичної культури та спорту; 5) *історико-порівняльний* – для дослідження зарубіжного досвіду формування цінностей учнівської молоді засобами шкільного спорту та виявлення світових тенденцій у цій сфері; 6) *історико-генетичний* – з метою вивчення передумов становлення і тенденцій розвитку шкільного спорту в США (XX – початок XXI ст.) та його впливу на формування аксіосфери учнів у педагогічній теорії та практиці окресленого періоду; 7) *метод евристики джерел* – для тлумачення історичних наукових джерел, змістового аналізу та відтворення цілісної картини становлення та розвитку шкільного спорту в США; 8) *емпіричні* – обсерваційні (спостереження, самоспостереження, рефлексія) – для систематизації, узагальнення та рефлексивного аналізу наукового матеріалу з проблеми шкільного спорту і досліджуваних педагогічних явищ, а також бесіди й листування з фахівцями США (викладачами Джорджтаунського університету, тренерами, вчителями фізкультурної освіти та батьками) – з метою уточнення практичних аспектів формування цінностей американських учнів засобами шкільного спорту. Особиста участь здобувача у тренувальному таборі *Laureus*, проведеного за підтримки Відділу державної спортивної дипломатії США (*U.S. Department of State Sports Diplomacy Division*), організованого для лідерів, тренерів і практиків із метою надання рекомендацій щодо позитивного розвитку учнівської молоді засобами спорту (*sports-based youth development* – SBYD); 9) *соціологічні*, зокрема: а) *використання статистичних даних та їх інтерпретація* – з метою уявлення про кількісний бік досліджуваних явищ, а також створення анкети, яка допомогла здійснити крос-культурне порівняння уявлень про шкільний спорт в США та Україні; б) *метод опитування*

(анкетування) – для виявлення уявлень дорослих й учнів з України про систему цінностей, які формує шкільний спорт; 10) *математичної статистики*, зокрема числові характеристики вибірки, що використовувалися під час обробки результатів анкетного опитування з метою отримання кількісної характеристики емпіричних даних і крос-культурного порівняння; для визначення середнього арифметичного використовувалася прикладна комп'ютерна програма «SPSS».

Джерельною базою дисертації стали вітчизняна і зарубіжна філософська, педагогічна, психологічна, соціологічна, методична література з досліджуваної проблеми; нормативно-правові акти забезпечення фізичного виховання, фізкультурної освіти та шкільного спорту; дисертаційні роботи, монографії, наукові статті, матеріали періодичних видань і наукових конференцій, які висвітлюють історико-теоретичні передумови й тенденції розвитку шкільного спорту в США, розкривають традиційні й інноваційні практики організації освітньо-тренувального процесу тощо. Увесь масив опрацьованих матеріалів систематизовано за змістовим критерієм, що дало підставу виокремити шість груп джерел:

1) *загальнотеоретичні праці* вітчизняних і зарубіжних науковців (філософів, психологів, педагогів, політиків, громадських діячів та ін.) із проблеми становлення та розвитку ідей, концепцій, теоретико-методологічних засад теорії цінностей та процесу їх формування у молодого покоління;

2) *дослідження сучасних науковців*, що безпосередньо розкривають структуру та зміст системи загальної середньої освіти в США, а також роль, значення й особливості функціонування фізкультурної освіти і шкільного спорту в американському освітньому просторі, зокрема: вітчизняних (Н. Абашкіна, Л. Бавіна, Н. Бідюк, О. Віндюк, О. Заболотна, Ю. Кищенко, Т. Кошманова, О. Локшина, С. Мединський, Н. Мукан, Т. Осадча, О. Сухомлинська й ін.) і зарубіжних (R. Bailey, J. Belz, B. Bennett, R. Boyle, R. Brown, J. Coakley, M. Collins, J. Cote, D. Danish, D. Dixon, D. Hellison, J. Lukas, M. Naison, R. Pate, G. Sage, J. Sallis, D. Siedentop, R. Smith, D. Wuest та ін.).

3) *нарративні джерела*, в яких розкривалися окремі питання становлення аксіосфери особистості, обґрунтовувалися авторські позиції, описувався стан і досвід формування цінностей американської учнівської молоді засобами фізкультурної освіти і шкільного спорту, зокрема такі американські наукові часописи, як: «*Journal of Adolescent Research*», «*Sport Psychology*», «*International Review of sport and Exercise Psychology*», «*International Sports Journal*», «*Journal of Educational Research*», «*Quest*», «*Journal of Health, Physical Education, Recreation and Dance*», «*Journal of School Health, American Educational Research Journal*», «*Sport Medicine*», «*Physical Education and Sport Pedagogy*», «*The Journal of Teaching in Physical Education*», «*Adapted Physical Activity Quarterly*», «*Sociology of Sport Journal*», «*Journal of Physical Activity and Health*», «*American Journal of Health Education*», «*A Journal for Physical and Sport Education*», «*Journal of Physical Education*», «*Recreation and Dance*», «*Sport, Educational and Society*», «*The Global Journal of Health and Physical Education Pedagogy*».

4) *офіційні матеріали*: нормативно-правові акти, накази, розпорядження з питань функціонування фізичної культури і шкільного спорту в закладах загальної

середньої освіти США, зокрема: «*National Physical Education Standards*», «*Game plan: a strategy for delivering governments sport and physical activity objectives*», «*Elton Report. Discipline in schools*», «*Health people*», «*Physical Activity Guidelines for Americans*», «*Sport education: Quality PE through positive sport experiences*», «*Curriculum and Instruction: the Secondary School Physical Education Experience*», «*The National Activity Plan*», «*Physical activity guidelines for Americans*» та ін.

5) *Інтернет-ресурси*: матеріали, розміщені на сайтах офіційних і громадських організації, пов'язаних із системою освіти, здоров'я, фізичного виховання і спорту в світі та США, зокрема: «*American Alliance for Health*», «*Physical Education, Recreation and Dance*», «*North American Society for the Sociology of Sport*», «*International School Sport Federation*», «*National association for Sport and Physical Education*», «*Ontario Physical and Health Education Assosation*», «*American School Health Association*», «*National Recreation and Parks Association*», «*National Intramural Recreation Sports Association*», «*Athletes for a better world*», «*Building better kids and families through sports education*», «*Canadian Centre for Ethics in Sports*», «*International fair play committee*», «*Center for Disease Control and Prevention*» та ін.;

б) *довідково-бібліографічна література*, представлена медичними, соціологічними, психологічними, педагогічними енциклопедіями, словниками, довідниками, бібліографічними покажчиками.

Наукова новизна і теоретичне значення одержаних результатів полягають у тому, що *вперше* здійснено цілісний системний ретроспективний аналіз теорії та практики формування цінностей учнівської молоді засобами шкільного спорту в США впродовж ХХ і на початку ХХІ ст., виокремлено позитивні ідеї й обґрунтовано перспективні напрями їх використання у сучасних умовах реформування системи загальної середньої освіти; *уточнено* зміст стрижневих понять «фізичне виховання», «фізкультурна освіта», «спорт», «шкільний спорт», «внутрішньошкільний (інтрамуральний) спорт», «міжшкільний спорт», «позашкільні спортивні програми», «цінності» у річищі вітчизняних і зарубіжних досліджень та запропоновано їх авторську інтерпретацію; *схарактеризовано* історико-теоретичні детермінанти й *визначено* етапи становлення, розвитку і трансформації системи фізкультурної освіти та шкільного спорту в США; *розроблено* модель системи функціонування шкільного спорту в США та *з'ясовано* особливості внутрішньошкільного (забезпечення участі для всіх учнів, відсутність гендерної розмежованості та змагальності, спортивно-рекреаційний характер, велика кількість представлених видів спорту) і міжшкільного (забезпечення участі для підготовлених учнів, інтенсивність, престижність, статусність, можливості спортивної професіоналізації та спрощеного вступу до закладів вищої освіти) спорту, а також спортивних позашкільних програм (забезпечення участі для усіх, хто бажає, привабливість, можливості для вдосконалення спортивних умінь, набуття життєвих навичок, профілактика асоціальної поведінки); *висвітлено* організаційно-методичні засади формування цінностей учнівської молоді США засобами шкільного спорту; *розкрито* шляхи (моделі, програми, ініціативи) формування в американських учнів системи цінностей засобами шкільного спорту; *проведено* крос-культурне порівняння

уявлень дорослих і підлітків із України та США щодо шкільного спорту та його впливу на формування цінностей учнівської молоді; *уведено* до наукового обігу нові дані, ідеї, джерела, нормативні документи, які регулюють організаційно-методичні засади функціонування шкільного спорту, а також навчально-методичні матеріали (освітні програми, курікулуми, підручники, посібники), що використовуються в освітньому процесі США; *визначено* перспективні напрями розвитку системи шкільного спорту в Україні, *розроблено* рекомендації щодо їх реалізації на державно-територіальному, організаційно-управлінському та навчально-методичному рівнях.

Подальшого розвитку набули наукові положення про теорію і практику фізичного виховання і спорту; конструктивні ідеї гуманізації, демократизації, аксіологізації освітньо-виховного процесу; методичні поради щодо створення педагогічних умов формування цінностей учнівської молоді засобами шкільного спорту.

Практичне значення полягає у тому, що за результатами проведеного дослідження імплементовано досвід США під час створення структури та добору змістових ліній освітньої галузі «Здоров'я і фізична культура» для Державного стандарту початкової загальної освіти (№ 75/5 від 05.02.2010 р.) та Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти (№ 491 від 27.05.2011 р.), розроблення окремих положень Державного стандарту повної загальної середньої освіти (№ 898 від 30.09.2020 р.), обґрунтування компетентнісного потенціалу фізкультурної освітньої галузі початкової освіти у рамках реформи «Нова українська школа» (2016–2018 рр.). Результати дослідження також використовувалися під час укладання типових навчальних програм із фізичної культури для 5–9 класів (2007 р., 2011 р., 2017 р.) та 10–11 класів (2011 р., 2017 р.), де авторка була членом робочих груп Міністерства освіти і науки України.

Обґрунтовані й систематизовані у ході наукового пошуку основні наукові положення, емпіричні дані, висновки та рекомендації використані авторкою у закладах вищої освіти, зокрема, під час викладання теоретичних курсів і проведення семінарських занять з таких навчальних дисциплін, як «Історія фізичної культури», «Нові технології у фізичному вихованні», «Основи педагогіки здоров'я», «Теорія та методика фізичного виховання», «Державна освітня політика з питань здорового способу життя» для здобувачів першого (бакалаврського) і другого (магістерського) рівнів вищої освіти спеціальності 014 Середня освіта (Фізична культура).

За матеріалами дослідження розроблено й апробовано авторський навчально-методичний комплекс «Фізичне виховання і спорт у шкільній освіті за кордоном», який містить навчальну програму, тексти лекцій, методичні рекомендації до семінарських занять і самостійної роботи студентів (у співавторстві).

Систематизовані та дидактично інтерпретовані результати дослідження у вигляді теоретичних положень, висновків і рекомендацій сприятимуть ефективній організації шкільного спорту в закладах загальної середньої освіти. Матеріали дослідження можна використати у системі підвищення кваліфікації педагогічних працівників і фахівців із фізичної культури і спорту, а також із метою розроблення

відповідного науково-методичного забезпечення та проведення подальших наукових розвідок у галузі шкільного спорту. Отримані впродовж дослідження відомості, фактологічні дані, науково-методичні матеріали, узагальнені та систематизовані положення допоможуть при підготовці наукових праць теоретико-методологічного і навчально-методичного характеру. Висновки та рекомендації дисертації можуть бути використані викладачами і керівниками закладів вищої освіти при проектуванні освітнього процесу з підготовки здобувачів спеціальностей 014 Середня освіта (Фізична культура) та 017 Фізична культура і спорт.

Результати дослідження впроваджені в освітній процес ліцею № 2 м. Дрогобич (довідка від 01.06.2020 р.), Комунального закладу Львівської обласної ради «Самбірський фаховий педагогічний коледж імені Івана Филипчика (протокол № 6 від 16.04.2020 р.), Хмельницького національного університету (протокол № 9 від 18.06.2020 р.), Херсонського державного університету (довідка № 14-30/801 від 24.06.2020 р.), Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (довідка № 1173 від 30.06.2020 р.), Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського (довідка № 463 від 01.07.2020 р.), Національного університету фізичного виховання і спорту України (довідка № 916 від 26.08. 2020 р.), Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (довідка №930 від 27.08.2020 р.), Придніпровської державної академії фізичної культури і спорту (довідка № 01.01-03/471/1 від 24.09.2020 р.).

Особистий внесок здобувача. Усі відображені у дисертації наукові результати одержано самостійно. У спільних публікаціях авторові належить: нагромадження, систематизація, аналіз та узагальнення матеріалу щодо розвитку систем фізичного виховання і спорту за кордоном [4; 6; 30; 34; 35]; характеристика змісту й особливостей функціонування шкільного спорту в США [15; 17; 29; 41; 57]; розроблення концепції, проведення дослідження та формулювання висновків [25; 28; 45; 46; 47]; виявлення характерних ознак формування системи цінностей засобами спорту [8; 22; 26; 33; 44]; розроблення компетентнісного потенціалу фізичного виховання [24; 60]; формулювання концепції дослідження [18; 38; 48]; проведення дослідження, систематизація емпіричного матеріалу [59]; розкриття змісту та виявлення особливостей застосування навчальної програми з фізичної культури [5; 7; 36; 39; 49]; систематизація емпіричного матеріалу, формулювання висновків [2; 19; 37; 56; 58; 62]; формулювання завдань, систематизація даних [53; 56]; формулювання завдань шкільного предмету «Фізична культура», розроблення інваріантного модуля «Теоретико-методичні знання» [50; 51; 52; 55; 61].

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні положення та практичні результати дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри загальної педагогіки і дошкільної освіти, а також кафедри теорії та методики фізичного виховання Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, отримали позитивні відгуки на конгресах, науково-практичних конференціях, методичних семінарах, круглих столах, зокрема:

– міжнародних за кордоном: 39-th ATEE Annual conference. University of Minho (Брага, 2014), 42nd Annual ATEE Conference (Дубровник, 2017 р.), семінар для авторів програмової основи «Нова Українська школа» (Варшава, 2016 р.);

– міжнародних в Україні: «Реалізація здорового способу життя – сучасні підходи» (Дрогобич 2009, 2011, 2013, 2015, 2017, 2019 рр.), «Олімпійський спорт і спорт для всіх» (Київ, 2010 р.), «Молода спортивна наука України» (Львів, 2015 р.), «Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи» (Дрогобич, 2015 р.), «Основні напрямки розвитку фізичної культури, спорту та фізичної реабілітації» (Дніпро, 2016 р.), «Actual Problems of youth Sports» (Херсон, 2017 р.), VI International conference on science, culture and sport (Ankara – Львів, 2018 р.), «Актуальні питання фізичної культури, спорту та ерготерапії» (Чернівці, 2020 р.); «Проблеми активізації рекреаційно-оздоровчої діяльності населення» (Львів, 2020 р.);

– всеукраїнських: «Олімпійська педагогіка у системі навчально-виховної роботи загальноосвітніх навчальних закладів України» (Київ, 2007 р.), «Сучасні проблеми фізичного виховання і розвитку учнівської та студентської молоді» (Київ, 2009 р.), III Всеукраїнській науково-практичній конференції «Теоретико-методичні основи організації фізичного виховання молоді» (Львів, 2010 р.), «Проблеми формування здорового способу життя молоді» (Львів, 2011 р.), «Проблеми активізації рекреаційно-оздоровчої діяльності населення» (Львів, 2012 р.), «Фізкультурна освіта в євроінтеграційних процесах: проблеми і перспективи» (Полтава, 2013 р.), «Актуальні проблеми юнацького спорту» (Херсон, 2014 р.), семінари для авторів програмової основи «Нова українська школа» (Львів, 2016 р.), «Розвиток громадянських компетентностей в Україні» (Ірпінь, 2017 р.), «Актуальні проблеми громадського здоров'я та рухова активність різних верств населення» (Херсон, 2019 р.).

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук з фізичного виховання та спорту на тему «Фізичне виховання і спорт у шкільній освіті Англії» (спеціальність 24.00.02 – фізичне виховання, фізична культура різних груп населення) була захищена у 2005 р. Матеріали кандидатської дисертації у тексті докторської не використано.

Публікації. Результати дисертаційного дослідження висвітлено у 61 публікації, з-поміж яких 1 монографія, 1 стаття у виданні, що індексується науково-метричною базою Scopus, 2 статті – Web of Science, 24 статті у фахових виданнях України (з них 10 – у виданнях, що індексуються міжнародною науково-метричною базою Index Copernicus), 7 статей у зарубіжних фахових періодичних виданнях, 5 програм з фізичної культури (рекомендованих МОНМС та МОН України), 23 публікації у збірниках наукових праць, педагогічних журналах, збірниках закордонних, міжнародних і всеукраїнських наукових конференціях, навчальних посібниках.

Структура дисертації. Дисертація складається з анотацій українською та англійською мовами, вступу, п'яти розділів, висновків до кожного з них, переліку використаних джерел (747 найменувань, з яких 584 – іноземними мовами) та додатків (8 додатків на 45 сторінках). Загальний обсяг дисертації становить

549 сторінок, основний зміст викладено на 404 сторінках. Робота містить 17 таблиць і 35 рисунки на 32 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми, доцільність її наукового розроблення, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, методологічну та теоретичну основи дослідження; сформульовано концепцію, розкрито наукову новизну, теоретичне і практичне значення дослідження; подано відомості про апробацію і впровадження одержаних результатів та особистий внесок здобувача у спільних публікаціях; вказано структуру й обсяг дисертаційної роботи.

У *першому розділі дисертації* – **«Науково-теоретичні основи формування цінностей особистості засобами фізичної культури і спорту в світовому вимірі»** – проведено ґрунтовний аналіз поняттєво-категоріального апарату, визначено та схарактеризовано методологічні підходи дослідження шкільного спорту як соціально-ціннісної системи, визначено цілі, завдання і зміст фізкультурної освіти, розкрито структуру різноманітних моделей організації шкільного спорту в зарубіжних і вітчизняній системах загальної середньої освіти.

Аналіз наукових джерел уможливив виявити ключові детермінанти становлення і розвитку шкільного спорту як основної позаурочної форми фізичного виховання та рухової активності учнів; розкрити історичні, теоретико-методологічні, соціокультурні аспекти розвитку шкільного спорту; висвітлити особливості й умови формування ціннісних орієнтацій особистості засобами спорту тощо. Однак незважаючи на ґрунтовні дослідження вітчизняних і зарубіжних учених у царині інституційного структурування та розвитку фізкультурної освіти і шкільного спорту в Європі та світі, доводиться констатувати відсутність системного й комплексного вивчення проблеми, пов'язаної з теорією і практикою формування цінностей учнівської молоді засобами шкільного спорту в США впродовж ХХ і на початку ХХІ ст.

Визначено, теоретично обґрунтовано та розкрито зміст наукових підходів, які формують фундаментальне поле дослідження процесу формування цінностей учнівської молоді засобами шкільного спорту (категоріального, аксіологічного, амбівалентного, історичного, гуманістичного, цивілізаційного, культурологічного, крос-культурного), а також структурних компонентів моделі дослідження (параметрично-детермінуючого, концептуально-аналітичного, інтеграційно- та диференційно-аналітичного, прогностичного). Сукупність, взаємозалежність, взаємодоповнюваність наукових підходів і структурних компонентів моделі нашої компаративно-педагогічної розвідки забезпечили всебічне вивчення об'єкта дослідження, розв'язання визначених завдань і досягнення поставленої мети.

На основі наукових джерел, нормативно-правових і концептуальних документів нами проаналізовані й інтерпретовані наявні трактування основних термінів поняттєво-категоріального поля дослідження, зокрема, таких, як: «спорт», «шкільний спорт», «фізкультурна освіта», «фізична культура», «фізичне виховання», «внутрішньошкільний спорт», «міжшкільний спорт», «позашкільні спортивні програми» й ін. Розкрито сутність шкільного спорту як чітко

структурованого навчання учнів із різних видів спортивної діяльності, що відбувається поза межами типової шкільної програми у позаурочний час. Відтак встановлено, що заняття шкільним спортом розширюють зміст освітнього процесу, який здійснюється у межах традиційних для різних країн шкільних предметів «Фізична культура», «Фізичне виховання», «Фізкультурна освіта» тощо. З'ясовано, що шкільний спорт – соціально значуще і масове явище, тому відіграє важливу роль в освітньому та виховному процесі закладу загальної середньої чи позашкільної освіти. Його основною метою і завданнями є збільшення рухової активності дітей шкільного віку; надання їм можливості добровільно займатися різними видами спорту, незалежно від здібностей, ступеня талановитості, рівня навченості чи особливих освітніх потреб; сприяння єдності та зближенню усіх членів шкільного колективу, виховання командного духу; зміцнення здоров'я, запобігання залежності від руйнівного впливу шкідливих звичок, профілактика асоціальної поведінки та ін.

Здійснено семантичний аналіз ключового поняття «цінності», який у контексті аксіологічного підходу трактується нами як система бажаних і різних за значущістю транситуаційних цілей, що слугують керівними принципами в житті людини або соціальної спільноти. Визначення цінностей як транситуаційних, вказує на те, що вони керують поведінкою людини у різних життєвих ситуаціях. Крім того, цінності слугують інтересам як окремих людей, так і соціальних груп, умотивовують дії, надаючи їм спрямованості й інтенсивності, та функціонують як еталони, за якими оцінюється поведінка особи. Для дослідження важливим є висновок, що індивіди засвоюють ті цінності, які домінують у соціальних групах, до яких вони належать, а отже, на формування цінностей учнівської молоді впливають різні умови та середовища, зокрема й фізична культура та шкільний спорт.

На основі аналізу наукової літератури, визначена структура цінностей фізичної культури і спорту, яка включає: 1) інтелектуальні цінності – знання про методи і засоби розвитку фізичного потенціалу людини (загальноосвітні та спеціальні знання); 2) цінності рухового характеру – кращі зразки м'язової діяльності, особисті досягнення у фізичній підготовленості людини, фізичний потенціал (спортивна техніка, вміння і навички, фізичний стан); 3) цінності педагогічної взаємодії – різні комплекси методичного керівництва (методика фізичного виховання, методика спортивної підготовки), практичні рекомендації щодо ведення здорового способу життя і загартовування, програми, плани тренувальних занять тощо; 4) інтенційні цінності – сформованість громадської думки про престижність фізичної активності та спорту в суспільстві, їх популярність, бажання і готовність людей до постійного фізичного розвитку та вдосконалення; 5) мобілізаційні цінності – здатність до раціональної організації бюджету часу, внутрішня дисципліна, зібраність, швидкість оцінки ситуації та прийняття рішень, наполегливість у досягненні мети тощо.

Проаналізовано нормативно-правові документи міжнародного та національного рівнів, які пов'язані з проєкцією на формування цінностей особистості засобами шкільного спорту. Ключові документи ЮНЕСКО, звіти та резолюції міжнародних самітів і конференцій визначають місце спорту у

формуванні цінностей особистості, окреслюють підходи щодо вироблення місцевої, регіональної та національної політики в галузі фізичного виховання і спорту. У більшості з проаналізованих нами документів простежується позитивний вплив спорту на реалізацію фундаментальних цінностей гуманізму, зокрема, таких, як мир, дружба, взаємна повага, взаєморозуміння, толерантність, справедливість, екологічна безпека тощо.

З'ясовано, що в системі міжнародних відносин спортивним рухам надається висока оцінка і підтримка. Акцентується увага на тому, що сучасний спорт виступає важливим чинником міжнародної інтеграції, сприяє зближенню народів, виконує функцію «посланця миру», допомагає будувати мости взаєморозуміння, співпраці та доброї волі, встановлювати дружні відносини між різними країнами і народами. Особливо високо оцінюється вплив занять спортом на особистість, її фізичний, розумовий і духовний розвиток. Зокрема, цей популярний вид суспільної діяльності зміцнює здоров'я людини, сприяє фізичному вдосконаленню, стимулює активність та прагнення до здобуття нових знань, розвиває когнітивні здібності, уміння і компетенції, розкриває внутрішній потенціал і таланти, формує гармонійний внутрішній світ й аксіосферу особистості.

Проаналізовані наукові джерела уможливили чітке розуміння процесів, що відбуваються у фізкультурно-спортивній галузі, допомогли сформулювати значущі для дослідження висновки про те, що сучасний шкільний спорт виконує цілий комплекс важливих соціокультурних функцій гуманістичної спрямованості, а заклади загальної середньої освіти стають місцем, де учнівська молодь має змогу вдосконалити фізичні можливості, розвинути спортивні здібності й водночас у захопливий спосіб набути загальнолюдських і суспільних цінностей. Доцільність звернення світових співтовариств до проблеми організації освітнього процесу, спрямованого на формування ціннісного світу учня засобами шкільного спорту, підтверджена низкою реформ у системі фізичного виховання і спорту, проведених у більшості країн Європи та світу.

Встановлено, що шкільний спорт за кордоном займає важливе місце не лише як засіб формування основної цінності – здоров'я школяра, важлива сфера спілкування та прояву соціальної активності, форма організації і проведення спортивно-рекреаційного дозвілля, а й засіб впливу на структуру морально-вольових якостей, світогляд, ідеали, цінності особистості. Підтверджено, що світовий досвід формування в учнів цінностей засобами шкільного спорту заслуговує на особливу увагу і, без сумніву, потребує впровадження у вітчизняну освітню практику.

Вивчення стану фізкультурної освіти і шкільного спорту в різних країнах світу, в тому числі й Україні, свідчить, що в цій сфері відбулися кардинальні зміни, які стосуються реалізації обов'язкових державних програм із фізичного виховання і спорту, впровадження інноваційних форм організації та методики проведення занять у закладах загальної середньої освіти, оновлення спортивної інфраструктури та підготовки кваліфікованих фахівців (учителів, тренерів, освітніх менеджерів та ін.). Здійснено компаративний аналіз цілей, завдань і змісту фізичного виховання і спорту в Україні та розвинутих країнах світу (Франції, Німеччини, Італії, Польщі, США, Канади, Японії та ін.), які

концептуально не відрізняються, а лише доповнені з урахуванням національних і ментальних особливостей.

Розглянуто ефективні моделі шкільного спорту в зарубіжних країнах, які мають як спільні, так і відмінні риси. Характерними особливостями моделей організації шкільного спорту в проаналізованих зарубіжних країнах є: підтримка шкільного спорту державними інституціями та громадськими організаціями; тісна співпраця між закладами освіти і спортивними клубами; надання учням можливостей для вільного вибору форм занять і видів спорту; організація, крім змагань, спрямованих на досягнення конкретного спортивного результату, ще й різноманітних спортивних свят, фестивалів, конкурсів тощо. Зкладам загальної середньої та позашкільної освіти надана автономія в організації фізкультурно-спортивної діяльності учнів, налагоджена системна співпраця і взаємодія між державними органами, спортивними асоціаціями, здійснюється співфінансування закладів освіти, оновлення спортивної інфраструктури, допомога в організації та проведенні змагань та ігор. У більшості країн світу позаурочні (позакласні, позашкільні) форми фізкультурно-спортивної роботи органічно доповнюють традиційні уроки фізичної культури, є важливою складовою національних програм фізичного виховання і розвитку школярів.

У другому розділі – **«Становлення та розвиток системи фізкультурної освіти і шкільного спорту в США (XX – початок XXI ст.)»** – з'ясовано суспільно-політичні, соціально-економічні та культурно-освітні передумови та чинники формування системи фізкультурної освіти і шкільного спорту в США на початку XX ст. Виокремлено основні історичні етапи функціонування й увиразнено особливості структурно-змістових трансформацій системи фізкультурної освіти і шкільного спорту в США впродовж XX на початку XXI ст.

Підтверджено, що суспільно-політичні та культурно-освітні події, соціально-економічний стан населення наприкінці XIX – початку XX ст. стали важливими передумовами становлення та формування фізкультурної освіти і спорту в США (спочатку студентського, а згодом – шкільного). Ця тенденція зберігалася та поглибилася у першій половині XX ст. Важливо наголосити, що в США до 1885 р. фізкультурна освіта не була обов'язковим шкільним предметом, за винятком штату Каліфорнія, де з 1866 р. у школах різного рівня були запроваджені уроки фізичного виховання. Лише у 1891 р. Національна Асоціація освіти визнала цей предмет обов'язковою складовою освітньої програми для усіх закладів системи загальної середньої освіти. З'ясовано, що у цей період на уроках фізкультурної освіти здебільшого використовувалися європейські гімнастичні системи – німецька, британська, шведська й ін. Спортивні ігри у жодній з означених систем практично не використовувалися. Незважаючи на те, що до 1885 р. не здійснювалася професійна підготовка вчителів фізкультурної освіти і спорту для закладів початкової, загальної середньої та вищої освіти, наприкінці XIX ст. для цього були закладені певні науково-теоретичні та практичні основи. Становленню шкільної фізкультурної освіти також сприяло створення Спортивної ліги шкіл (1903 р.) і Національної асоціації студентського спорту (1905 р.), розроблення національної концепції здоров'я людини тощо.

Ретроспективний аналіз зародження, становлення та формування фізкультурної освіти і шкільного спорту в США на рубежі XIX – XX ст. дає підстави для висновку про здійснений еволюційний поступ – від нетерпимості й несприйняття з боку релігійних догматичних течій і пуританських настанов у вихованні молоді до реалізації фундаментальних положень фізкультурної освіти, зважаючи на специфіку, зумовлену тодішнім соціально-економічним станом і культурно-освітнім рівнем американського суспільства. Основними детермінантами означеного історичного періоду в сприйнятті американським суспільством ідей запровадження фізкультурної освіти і спорту в школі стали: 1) зміна суспільного ставлення до фізичного та патріотичного виховання молодого покоління; 2) усвідомлення можливостей і перспектив студентського та шкільного спорту; 3) посилення уваги з боку держави до проблем, пов'язаних із руховою активністю та фізичною підготовкою дітей у школах і студентів у коледжах й університетах; 4) ухвалення нормативно-правових актів про обов'язковість фізкультурної освіти учнівської та студентської молоді; 5) застосування диференційованого підходу до розроблення змісту фізкультурної освіти, зокрема при обґрунтуванні вибору гімнастичних систем, які склали основу навчальних програм; 6) поступове підвищення статусу університетського і шкільного спорту в американському суспільстві та подолання негативних явищ завдяки посиленню контролю з боку адміністрації закладів освіти, а також спільної взаємодії зі спортивними самоврядними і громадськими організаціями.

Аналіз наукових джерел показав, що важливою подією на рубежі XIX–XX ст. в США стали створення, інституалізація й стрімкий розвиток організованого спорту, а також виникнення національних видів спортивних командних ігор, які згодом здобули світове визнання, – баскетболу, волейболу, софтболю й ін. У цей період відбулися перші офіційні спортивні змагання, на яких була присутня велика кількість вболівальників, а також значного поширення набув студентський спорт у кампусах.

З'ясовано, що етап становлення системи фізкультурної освіти і спорту в США (1900–1944 рр.) ознаменувався переходом від гімнастично-орієнтованих систем фізкультурної освіти до широкого впровадження інших засобів рухової активності дітей і молоді, зокрема командно-ігрових видів спорту, фітнесу, а також розвитком внутрішньошкільного (інтрамурального) спорту. У цей період було закладене науково-теоретичне підґрунтя нової фізкультурної освіти і шкільного спорту (Т. Вуд, К. Гетерингтон, Л. Гулік, Р. Кассіді та ін.); винайдені тестові методики з визначення фізичної активності людини (Д. Сарджент, Дж. МакКерді, В. Боуен й ін.); розроблена перша американська гімнастична система (Е. Хічкок), яка передбачала оцінювання динаміки фізичних змін у спортсменів; створена впливова Американська академія фізкультурної освіти (1926 р.).

Незважаючи на соціально-економічну кризу 1929–1939 рр., стрімке зростання безробіття й інші негативні явища, у США спостерігається зростання кількості громадян, які активно займаються різними видами спорту. Відтак у країні стрімкими темпами розвивається дитячий і молодіжний спорт. У цей період були розроблені та впроваджені Національні програми розвитку спорту, фітнесу

та фізкультурної освіти – «Захист цивільного населення», «Адміністрування трудових успіхів», «Національне молодіжне адміністрування»; спостерігається активізація релігійних, громадських і спортивних організацій на кшталт «Молодіжного спортивного руху»; в університетах і коледжах відкриваються освітньо-наукові спеціальності у галузі фізичної культури і спорту, розвиваються нові наукові напрями – кінезіологія, біомеханіка, біохімія, спортивна фізіологія, спортивна психологія та ін.

З'ясовано, що у період Другої світової війни відбулася переорієнтація фізичного виховання молоді з ухилом на військово-спортивну підготовку, були розроблені нові методики спортивних тренувань і тестувань рухових якостей. Американський уряд значно збільшив обсяг фінансування будівництва нових об'єктів спортивної інфраструктури з метою розширення можливостей особового складу для занять спортом, проведення змагань між різними військовими підрозділами; спостерігається активізація адаптивного спорту з метою фізичної реабілітації та відновлення рухової активності поранених; Конгресом США був ухвалений важливий закон «Солдатський білль про права», який сприяв отриманню ветеранам війни грантів на навчання у закладах середньої, професійної та вищої освіти.

Аргументовано, що значний вплив на фізкультурну освіту і шкільний спорт на другому етапі (1945–1990 рр.) мав прискорений соціально-економічний розвиток США, а відтак – збільшення фінансування різних видів спорту, стипендіальна і грантова підтримка талановитої спортивної молоді, зростання популярності Олімпійських ігор, упровадження Національної програми «Спорт упродовж життя» тощо. Суспільні рухи за громадянські права, чисту екологію, гендерну рівність, інклюзію зумовили розвиток командних видів спорту, популярність рекреаційних занять на відкритому повітрі, надання рівних можливостей для занять спортом особам із обмеженими руховими можливостями. Відбулися кардинальні зміни у змісті шкільних освітніх програм і навчальних планів із орієнтацією на підвищення рівня рухової активності та фізичної підготовленості учнів, збільшилася кількість годин, відведених для занять фізкультурною освітою, розширилися можливості вибору учнями різних видів шкільного спорту. Спостерігається посилення академічності у підготовці вчителів фізкультурної освіти в коледжах й університетах завдяки впровадженню в освітній процес нових навчальних дисциплін: кінезіології, біомеханіки, спортивної фізіології, психології, історії, соціології, журналістики й ін. Крім того, відбулася трансформація суспільних пріоритетів і цінностей – від «перемоги за будь-яку ціну» до «перемоги завдяки командному духу», що вплинуло на зміст шкільних навчальних програм, зокрема збільшення кількості годин на вивчення командно-ігрових видів спорту.

Одним із важливих здобутків цього періоду стало розроблення та науково-теоретичне обґрунтування К. Купером нового виду спортивних занять – аеробіки (системи фізичних вправ, в якій гармонійно поєднуються рухи тіла та дихання), що зумовило швидкий розвиток фітнес-індустрії.

Встановлено, що переорієнтація змісту шкільних програм із фізкультурної освіти у другій половині ХХ ст. була пов'язана зі змінами в суспільному житті та

спорті. Якщо у шкільних навчальних програмах 50–60-х рр. ХХ ст. основною метою декларувалося формування високого рівня фізичної підготовленості учнів, то в 70–90-х рр. увага акцентується на формуванні соціальних компетентностей та зміцненні здоров'я через отримання задоволення від занять фізичними вправами та запобігання шкідливим звичкам. Цьому сприяло створення координуючої організаційної структури – Американського Альянсу здоров'я, фізкультурної освіти, рекреації і танців, який розпочав активно впроваджувати нові модельні програми, як-от: «Соціальний захист і персональна відповідальність», «Спортивна освіта», «Навчальні ігри для порозуміння» та ін.

У 1983 р. був опублікований підсумковий звіт Національної комісії США з якості освіти «Нація в небезпеці», що зумовило зміну пріоритетів і розроблення програми розвитку шкільної освіти «Америка – 2000». Американська нація усвідомила важливість навчання дітей здорового й активного способу життя та формування навичок дотримання цього принципу в дорослому віці. На розвиток фізкультурної освіти і шкільного спорту в США наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. вплинуло ухвалення нових Державних стандартів фізкультурної освіти (1995 р.), розроблених за сприяння Національної асоціації спорту і фізкультурної освіти, та редакційне оновлення їх змісту в 2004 р. У стандартах зазначається, що фізкультурна освіта має сприяти формуванню рухових навичок школярів на заняттях гімнастикою, фітнесом і спортом в урочний і позаурочний час за умов постійного моніторингу фізичного розвитку та стану здоров'я американських учнів.

З'ясовано, що на виокремленому нами третьому етапі (1991–2020 рр.) відбулася послідовна трансформація системи фізкультурної освіти та шкільного спорту завдяки вдосконаленню традиційної модельної програми «Освіта через рух», а також упровадженню низки інноваційних навчальних моделей і програм, як-от: «Спортивна освіта», «Фітнес освіта», «Навчання фізичної і соціальної відповідальності за допомогою рухової активності», «Навчальні ігри для порозуміння», «Спорт, гра і активна рекреація для дітей», «Координований підхід для здоров'я дітей», «Здоров'я планети» та ін.

У *третьому розділі* – **«Організаційно-методичні засади формування цінностей американської молоді засобами шкільного спорту»** – розкриваються особливості організації, змістове і методичне забезпечення структурних компонентів системи шкільного спорту в США.

Встановлено, що спорт як важлива складова національної культури та шкільна освіта у США тісно взаємопов'язані. Така інституційна інтеграція зумовила виникнення шкільного спорту, який сьогодні займає важливе місце у житті учнів, школи та місцевої громади. Шкільний спорт у США поділяється на два рівні: внутрішньошкільний (інтрамуральний), що функціонує у межах окремого закладу загальної середньої освіти, та міжшкільний, який передбачає інтенсивну спортивну підготовку учнів середніх і старших класів та проведення регулярних змагань між школами одного округу або штату.

З'ясовано, що внутрішньошкільний спорт у США є інтегральною складовою цілісної системи фізкультурної освіти, сприяючи залученню учнів із різними рівнем розвитку рухових умінь і якостей до активної фізичної діяльності

у позаурочний час у межах закладу загальної середньої освіти. Участь школярів у програмах внутрішньошкільного спорту ґрунтується на добровільних засадах, а його численні види мають зазвичай оздоровчо-рекреаційний або змагальний характер. Крім того, участь у внутрішньошкільному спорті розширює типову навчальну програму з фізкультурної освіти, надаючи всім без винятку учням змогу застосовувати набуті під час уроків знання і сформовані технічні навички, а отже, у такий спосіб, розширювати можливості впливу на фізичний розвиток і стан здоров'я. Програми внутрішньошкільного спорту в США, на відміну від міжшкільного, зазвичай доступні для всіх учнів закладу загальної середньої освіти, незалежно від віку, рівня фізичного розвитку, здібностей, набутих технічних умінь, спортивної майстерності тощо. Встановлено, що інтрамуральний спорт ефективно впливає на когнітивний розвиток учнів, позаяк надає більше можливостей у застосовуванні навчальної інформації та знань, отриманих під час традиційних уроків, приміром, у ситуаціях, що виникають під час спортивно-рекреаційних занять і змагань у межах школи в позаурочний час.

У процесі проведеного дослідження виявлені особливості організації, змістового та методичного забезпечення інтрамуральних спортивних програм у школах США. Зокрема, детально схарактеризовано системно-логічний процес, починаючи від визначення характеру занять (спортивні, рекреаційні чи комбіновані), критеріїв відбору видів фізичної активності й обсягу інтрамуральної програми і завершуючи її адмініструванням й оцінюванням. Визначено, що структура та зміст інтрамуральних спортивних програм, шляхи і способи їх реалізації мають певні особливості. Так, розробниками передовсім визначається спрямованість (характер) програми та відбираються можливі види рухової активності з урахуванням побажань учнів і батьків, наявності кадрового, матеріально-технічного забезпечення, об'єктів спортивної інфраструктури тощо. Для адміністрації школи важливе правильне планування та складання якісного розкладу занять із огляду на пропускну спроможність спортивних об'єктів (стадіону, майданчиків, басейну, корту тощо), а також обов'язковість дотримання правил допуску учнів до занять і змагань, їх періодичний медичний огляд. Для ефективного впровадження спортивної програми, проведення моніторингу й оцінювання якості програми застосовуються сучасні інформаційні технології. Немаловажне значення мають належний рівень адміністрування та якісний арбітраж, який передбачає унормування процедури змагань й об'єктивне визначення переможців. Інтрамуральні програми фінансуються з бюджету місцевих освітніх округів (*local education agency*), які виділяються на здійснення позаурочної культурно-дозвілєвої та спортивної діяльності школярів. Крім того, заклади освіти мають можливість наповнювати власні бюджети завдяки продажу квитків на спортивні заходи, надання в оренду спортивних споруд та обладнання, абонентській платі за користування спортивними об'єктами, а також при реалізації спеціальних проектів із залученням коштів спонсорів і меценатів.

Підтверджено, що міжшкільний спорт, будучи важливою складовою освітнього процесу в середній і старшій школах, спрямований на виховання здорового покоління успішних громадян, яким притаманні такі якості, як ініціативність, цілеспрямованість, ініціативність, завзятість, сила волі, психічна та

фізична стійкість, самоконтроль тощо. У цій моделі ціннісних орієнтацій юні спортсмени спираються на принцип «розраховуй на самого себе» (*self made person*), згідно з яким досягнення успіху в спорті та подальшому житті залежить як від особистісних якостей, так і від співпраці та командного духу. Зі шкільної парти американських учнів переконують, що реальна цінність міжшкільного спорту полягає в підготовці до досягнення життєвого успіху, в якому найбільш яскраво проявляються такі важливі цінності американського суспільства, як рівність шансів на успіх, досягнення результату, прагнення бути першим, конкурентна боротьба тощо. Тому міжшкільний спорт в США є масовим явищем, який сприяє розвитку фізичної активності учнів, пропагує здоровий спосіб життя, створює умови, підтримує та стимулює юних спортсменів до досягнення в майбутньому високого рівня спортивних, життєвих і професійних результатів. Міжшкільний спорт характеризується престижністю, високим статусним рівнем, змагальністю, інтенсивністю тренувань, а головне – можливістю подальшого кар'єрного зростання у студентському та професійному спорті.

Аналіз наукової літератури та статистичних даних показав, що рівень й особливості залучення американських школярів до занять внутрішньошкільним і міжшкільним спортом визначається розмірами закладу загальної середньої освіти (контингентом учнів), його місцем розташування, соціально-економічним статусом і рівнем розвиненості спортивної інфраструктури.

З'ясовано, що виникнення та поширення позашкільних освітніх програм, у тому числі спортивних, зумовлено зростанням асоціальних проявів у молодіжному середовищі, пов'язаних із порушенням громадського порядку, хуліганством, вандалізмом, алкоголізмом, наркоманією тощо. У позашкільних спортивних програмах, що спрямовані на різнобічний розвиток особистості, вдосконалення спортивних умінь, набуття життєвих навичок і профілактику асоціальної поведінки, можуть брати участь учні різних вікових груп. Реалізація позашкільних спортивних програм передбачає активну участь місцевої громади і сім'ї; якісне розроблення програм; ефективний менеджмент й управління; пошук персоналу та його підготовку; достатнє фінансування; проведення досліджень і моніторингу; оцінювання та створення бази даних про досягнення учасників програми; пошук стратегій розвитку і захист інтересів учасників програми.

На основі проведеного дослідження нами була розроблена узагальнена модель системи функціонування шкільного спорту в США (див. рис. 1).

У четвертому розділі – **«Шляхи формування в учнівської молоді США системи цінностей засобами шкільного спорту»** – проведений аналіз різноманітних джерел й спортивно-освітньої практики в США і на цій основі визначена роль, схарактеризовані шляхи формування життєвих навичок, громадянських та родинних цінностей, підвищення рівня навчальних досягнень учнів засобами шкільного спорту.

Обґрунтовано, що шкільний спорт – це не лише організована за певними правилами фізична діяльність у школі та поза її межами, спрямована на досягнення максимально можливих спортивних результатів, а передовсім системний навчально-виховний процес формування у юних спортсменів

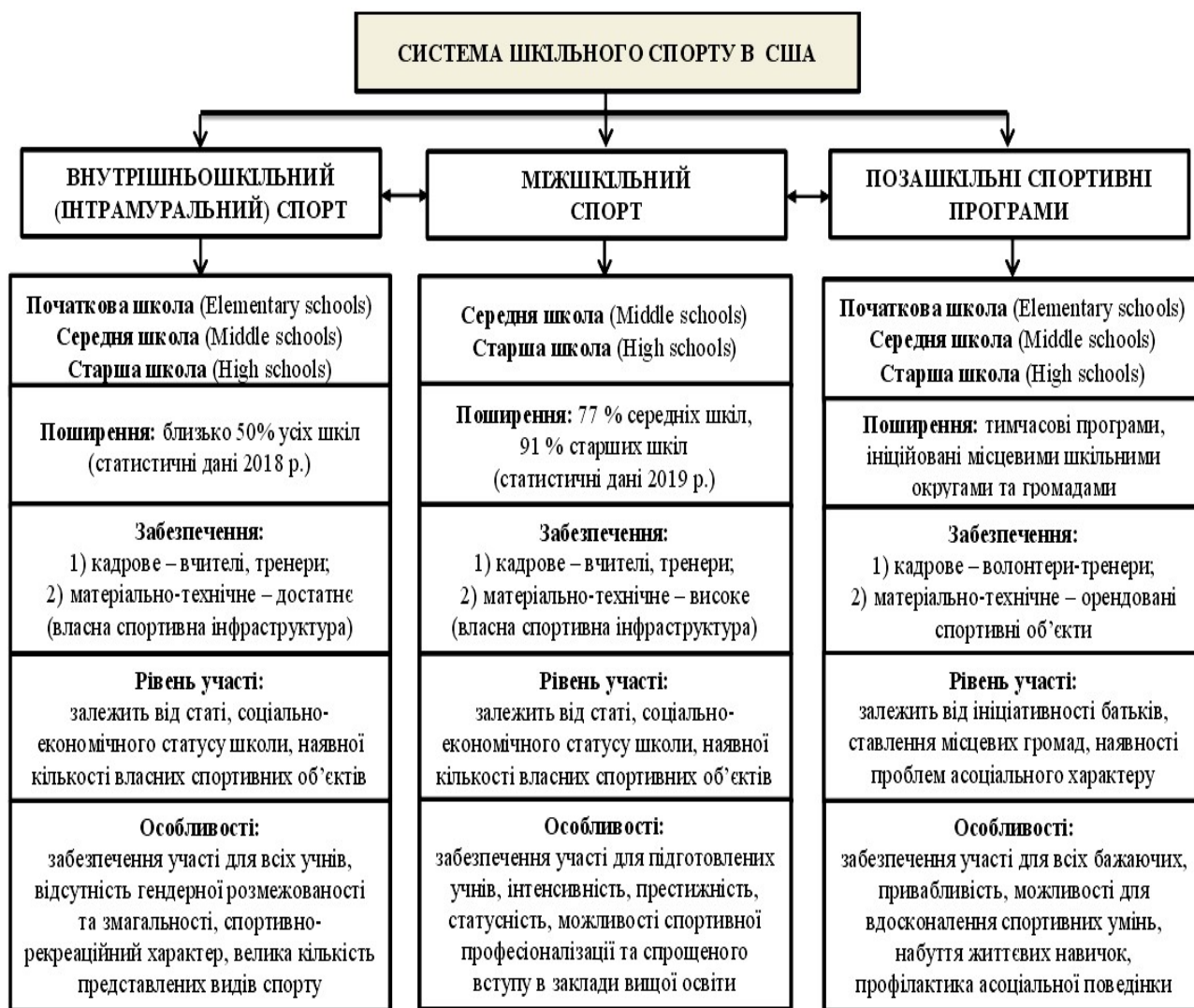

Рис. 1. Модель системи функціонування шкільного спорту в США

загальнолюдських, суспільних й особистісних цінностей та життєвих навичок, важливих для успішної самореалізації у дорослому житті. Життєві навички, як набута здатність до адаптивної та позитивної поведінки, допомагають учням ефективно долати проблеми, приймати обґрунтовані рішення, досягати успіху в різних ситуаціях, що виникають у школі, вдома чи своєму районі, проєктувати своє життя та майбутню кар'єру. Ці навички можуть бути поведінковими, пізнавальними, міжособистісними або внутрішньоособистісними тощо. Підтверджено, що саме життєві навички, які формуються у процесі занять шкільним спортом, допомагають учням досягнути успіху не лише в обраному виді спорту, а й поза його межами – у школі, громаді, суспільстві загалом. Аналіз шкільної практики і наукових праць показує, що у процесі занять шкільним спортом в американських учнів формуються такі життєві навички, як: тайм-менеджмент (управління часом); повага до інших; командна робота; комунікація; діяльність під психологічним тиском; сприйняття критики; завзятість і наполегливість; цілеспрямованість; упевненість у власних силах; самовідданість; конкурентоспроможність; здоровий спосіб життя; лідерство.

Спортивно-освітня практика в США підтверджує популярність й ефективність таких шкільних спортивних програм і проєктів, спрямованих на формування в учнівській молоді життєвих навичок і суспільних цінностей, як: «Навчання відповідальності засобами рухової активності», «Спорт для сприяння освіти та відпочинку», «Перша лунка», «Розумно грати», «Навчання на основі пригод», «Тренер», «Трансформаційні пригоди з конем» та ін.

Аналіз результатів досліджень американських учених (Р. Бойл, Р. Броун, І. Горн, Р. Давіс, М. Найсон та ін.) показав, що заняття шкільним спортом є одним із потужних засобів формування в американських учнів громадянських цінностей, характерних для демократичного суспільства, що ґрунтуються на визнанні людської гідності. З'ясовано, що громадянські цінності, виступаючи регуляторами соціальної поведінки, визначають цілі діяльності людини і за своєю суттю є демократичними, тобто виражають фундаментальні демократичні ідеї та принципи. Основна функція громадянських цінностей полягає у перетворенні об'єктивних імперативів соціальної діяльності (зокрема, шкільного спорту) на суб'єктивні цілі, мотиви дій та вчинки. Підтверджено, що шкільний спорт, виступаючи регулятором соціальної поведінки, спрямований на формування у школярів: 1) почуття свободи вибору (наприклад, виду спорту, тренера, умов, розкладу занять тощо); 2) плюралізму думок, дій, орієнтацій, оцінок; 3) терпимості та толерантності (міжрасової, релігійної, політичної, міжособистісної й ін.); 4) відкритості й готовності до співпраці та командної взаємодії; 5) поваги до особистості, її свідомого та вільного вибору. Крім названих вище, нами виділені ще й громадянські цінності, які формуються засобами шкільного спорту: 1) суспільне благо, яке полягає в розумінні пріоритету суспільних цінностей спорту, школи та місцевої громади на базі тісної співпраці з метою отримання користі усіма її суб'єктами; 2) рівність і справедливість, які передбачають однаковий розподіл тягаря проблем між школою, місцевою громадою, адміністрацією освітнього округу та федеральним урядом; 3) патріотизм, змістом якого є любов, прихильність до своєї спортивної команди, школи, місцевої громади, країни загалом, їх уславлення високими спортивними досягненнями; 4) правдивість як схильність до висловлення правди, передбачає готовність завжди вчиняти, зважаючи на моральні принципи та діяти відповідно до своїх переконань, спортивних норм і правил.

Численні наукові розвідки американських учених (П. Гордон-Ларсон, Дж. Гріз, С. Клейтман, Х. Марш, М. Нельсон, Д. Холар, Р. Шефард та ін.) підтверджують прямий зв'язок між заняттями шкільним спортом й розвитком когнітивних вмінь, академічною успішністю, класною поведінкою, позитивним ставленням учнів до навчання, вдосконаленням психофізичних і соціальних якостей особистості.

З'ясовано, що сім'я в США як мала соціальна група, пов'язана відносинами взаємодопомоги і взаємною відповідальністю, першочергово впливає на формування гармонійної особистості та соціалізації дитини. Встановлено, що ключовим чинником прилучення дітей до занять спортом є прихильність батьків до цього виду суспільної діяльності. Однак американські вчені звертають увагу, що у більшості батьків пріоритетним завданням є досягнення дітьми високих

спортивних результатів, а не отримання задоволення від занять спортом, фізичний розвиток, формування цінностей та набуття важливих життєвих навичок. Тому батькам рекомендується обирати ті види шкільного спорту, де змагальність і суперництво є менш вираженими, особливо це стосується дітей молодшого шкільного віку.

Доведено, що розширення обов'язків, надмірне прагнення батьків задовольнити зростаючі потреби дитини у заняттях різними видами спорту можуть негативно позначитися на сімейних стосунках, вплинути на емоційно-психологічну атмосферу в сім'ї. Крім фінансових витрат, члени сім'ї юного спортсмена часто змушені витратити особистий час на різноманітні поїздки з командою, волонтерську діяльність, збирання коштів тощо. Відтак заняття спортом однієї дитини встановлює життєвий розпорядок для усієї родини. Особливо складна емоційна ситуація спостерігається у сім'ях, де виховується декілька дітей, які активно займаються різними видами спорту. Із метою усунення деструктивних взаємин у сім'ї вченими Ш. Кенеді, У. Макнейл розроблена освітня програма «Поважай спорт», яка набула в США широкої популярності. Її мета полягає у підготовці батьків до формування у своїх дітей розумних очікувань від занять спортом.

Підтверджено, що в останні роки шкільні спортивні програми в США здебільшого зорієнтовані на заохочення учнів до ранньої спеціалізації у спорті. Ця обставина змушує дітей та молодь активно займатися лише одним видом спорту з метою отримання швидких перемог у змаганнях і подальшої участі в університетському або професійному спорті вищих досягнень. Як наслідок, рання спеціалізація й інтенсивний тренувальний процес часто супроводжуються отриманням дітьми спортивних травм і психоемоційних розладів, які пов'язані з перенапругою та перевтомою. З метою швидкого посттравматичного повернення дітей і підлітків до спортивних занять у США діє ефективна реабілітаційна програма «Повернись у спорт».

Визначено шляхи формування в учнівської молоді США системи цінностей засобами шкільного спорту. До них відносять насамперед такі, як: реалізація спортивних програм і проєктів, неперервність занять з фізкультурної освіти та шкільного спорту, забезпечення міжпредметних зв'язків, організація масових спортивних заходів із залученням видатних спортсменів; взаємодопомога і взаємовідповідальність школи, батьків, громадських спортивних організацій тощо.

У п'ятому розділі – «Спорт як цінність: кросс-культурне порівняння уявлень в Україні та США» – подані результати кросс-культурного порівняння уявлень дорослих та учнівської молоді в США і Україні щодо спорту, а також його цінностей, визначено перспективні напрями розвитку системи шкільного спорту в Україні на основі імплементації американського досвіду, запропоновано відповідні рекомендації, які слід реалізувати на державно-територіальному, організаційно-управлінському та навчально-методичному рівнях.

Отримані результати кросс-культурного порівняльного аналізу свідчать, що дорослі як у США, так і в Україні вважають вплив занять шкільним спортом на учнівську молодь радше потенційним, ніж фактичним. Громадяни обох країн

погоджуються з важливістю занять шкільним спортом для отримання задоволення та радості від рухової активності, а також розуміють, що він є консолідуючим чинником, який формує командний дух, згуртовує шкільний колектив із метою досягнення високих спортивних результатів. Проте для американців більшою мірою ніж для українців, важливо те, що заняття шкільним спортом розглядається як профілактичний засіб запобігання проявам асоціальної поведінки у молодіжному середовищі, а також важливий соціокультурний компонент формування і розвитку суспільних відносин, входження дитини в соціум та культуру дорослих, виконання нею різноманітних соціальних ролей і набуття статусів. Окрім того, для американців, на відміну від українців, спорт донині залишається однією з національних ідей, яка має історичне підґрунтя та традиції, пов'язані з намаганням іммігрантів зберегти завдяки цьому виду суспільної діяльності свою ідентичність і самобутність.

Порівняльний аналіз відповідей на запитання анкети показав, що респонденти обох країн висловлюють спільну думку, що різні види спортивної діяльності в школі володіють потужним потенціалом для формування у дітей особистісних і суспільних цінностей, проте з реалізацією цього завдання вони справляються по-різному. Так, наприклад, наші співвітчизники, на відміну від американців, не вбачають особливого впливу спортивних заходів, які організовує місцева громада, на формування позитивної аксіосфери у дітей та молоді, що, ймовірно, свідчить про низький рівень взаємодії закладів загальної середньої освіти, громадських спортивних організацій та органів місцевого самоврядування.

Проведений крос-культурний порівняльний аналіз виявив відмінності поглядів представників громадянського суспільства обох країн на важливість певних категорій цінностей для спорту. Зокрема, встановлено, що для українців, на відміну від американців, менш важливими є такі цінності, як «чесність» і «чесна гра», натомість превалює «прагнення до перемоги за будь-яку ціну» (в американців ця цінність займає низьке рангове місце). Важливою цінністю, яка увійшла до першої п'ятірки в обох державах, респонденти вважають «роботу в команді», яка формує командний дух, почуття солідарності та особистої причетності до спільної справи. Схожими були відповіді як дорослих американців, так й українців щодо тих цінностей, які вони хотіли б інтеріоризувати у своїх дітей. Тут спільні високі позиції зайняли: «задоволення» та «почуття впевненості у власних силах», а найбільша неузгодженість стосувалася таких цінностей, як: «навчитися бути наполегливим» і «продемонструвати найкращі якості».

Крім того, дорослі обох держав загалом визначили схожу мотивацію до занять різними видами шкільного спорту. Відмінність полягала лише в тому, що для американців важливішим виявився гедоністичний мотив, пов'язаний з отриманням насолоди від занять спортом, натомість українці віддають перевагу мотиву, пов'язаному зі зміцненням здоров'я. Отримані результати крос-культурного порівняння щодо мотивації початку активних занять спортом в українських й американських школярів свідчать, що у американської молоді також превалюють гедоністичні мотиви – «отримання радості (веселе дозвілля)» й «проведення часу з друзями», а в українських школярів мотиви, пов'язані передовсім зі збереженням здоров'я та фізичним самовдосконаленням, що

традиційно домінували в радянській системі тіловиховання й залишилися актуальними до сьогодні.

Спільними важливими у спорті цінностями для підлітків обох культур є: «отримання задоволення», «вміння продемонструвати власні найвищі можливості», «позитивний вплив на здоров'я». Крім зазначених цінностей, американські школярі до п'ятірки найвищих віднесли «зустріч і знайомство з іншими» та «вдосконалення рухових здібностей». Думка українських школярів дещо відрізняється, адже вони вважають більш важливими «вдосконалення тілобудови» та «гідний виступ». Отже, результати порівняльного дослідження показали, що підлітки обох країн основною метою шкільного спорту вважають набуття соціальних якостей і розвиток загальнолюдських, суспільних й особистісних цінностей.

Проведене дослідження з формування цінностей учнівської молоді засобами шкільного спорту в США в історичній ретроспективі та сучасних умовах, ґрунтовний аналіз крос-культурного порівняння поглядів на спорт як особистісну та суспільну цінність, дали нам змогу визначити мету і виокремити перспективні напрями розвитку системи шкільного спорту в Україні на основі імплементації американського досвіду. Отже, *метою шкільного спорту* є створення умов, що надають учням закладів загальної середньої освіти можливості вести здоровий спосіб життя, систематично та із задоволенням займатися фізичною активністю, спортивним розвитком, отримувати доступ до інноваційних технологій освітньо-тренувального процесу і розвиненої спортивної інфраструктури. Для досягнення поставленої мети нами визначені *перспективні напрями* розвитку системи шкільного спорту в Україні: 1) створити принципово нову систему ефективного функціонування шкільного спорту в закладах загальної середньої освіти; 2) забезпечити організаційно-управлінський, кадровий, науково-дослідницький, навчально-методичний, медико-біологічний і супровід шкільного спорту; 3) оновити спортивну інфраструктуру з урахуванням безпечних норм її використання і вдосконалити фінансове забезпечення фізкультурно-спортивної діяльності школярів на умовах диверсифікації та співфінансування; 4) налагодити систему безпеки на об'єктах шкільного спорту й організації роботи з уболівальниками та їх об'єднаннями; 5) розробити комплекс заходів із пропагування шкільного спорту як важливої складової здорового способу життя. Із метою реалізації цих перспективних напрямів нами запропоновані відповідні рекомендації, які слід втілити на державно-територіальному, організаційно-управлінському та навчально-методичному рівнях.

ВИСНОВКИ

Результати проведеного дослідження засвідчили досягнення мети, а реалізація поставлених завдань дала підстави сформулювати такі висновки:

1. У сучасному суспільстві спорт є одним із найпоширеніших видів дозвілля людини. Він як важливий соціальний феномен пронизує всі рівні соціуму, широко впливаючи на основні сфери життєдіяльності суспільства: національні відносини, суспільне становище, формує моду, етичні цінності, спосіб буття тощо. Феномен

спорту володіє передовсім потужною соціалізуючою силою, адже, будучи складовою загальної культури людини, її здорового способу життя, формує уявлення, мислення, волю, характер особистості, визначає соціальну поведінку й активність, які спрямовані на реалізацію особистісних і суспільних цінностей. А отже, вагомим є місце спорту та його гуманістичного потенціалу у системі як діяльності держави, так і становленні особистості. Упродовж ХХ – на початку ХХІ ст. простежуються тенденції потужного впливу спорту як соціального інституту на формування і розвиток особистості школяра. Відтак шкільний спорт стає одним із найважливіших засобів соціалізації, формування позитивної аксіосфери учнівської молоді, а тому його актуальність і значущість у сучасних вітчизняних умовах динамічно зростають.

Теоретико-методологічну основу дисертаційного дослідження склали категоріальний, аксіологічний, амбівалентний, історичний, цивілізаційний, культурологічний, гуманістичний та крос-культурний підходи, а також параметрично-детермінуючий, концептуально-аналітичний, інтеграційно- та диференційно-аналітичний, прогностичний компоненти, сукупність, взаємозалежність та взаємодоповнюваність яких забезпечили всебічне вивчення об'єкта і предмета дослідження, уможливили розв'язання поставлених завдань і досягнення мети роботи. Крізь призму зазначених підходів і компонентів нами проаналізовано шкільний спорт як соціальний феномен й універсальний механізм самореалізації, самовираження і розвитку особистості, а також визначено його місце в системі особистісних і суспільних цінностей учнів.

Проаналізовано різні підходи до трактування й уточнено такі основні терміни поняттєво-категоріального апарату дослідження: «спорт», «шкільний спорт», «фізкультурна освіта», «фізична культура», «фізичне виховання», «внутрішньошкільний спорт», «міжшкільний спорт», «позашкільні спортивні програми» й ін. Розкрито сутність шкільного спорту як чітко структурованого навчання учнів із різних видів спортивної діяльності, що відбувається поза межами шкільної програми у позаурочний час. Зазначено, що власне шкільний спорт як організаційна структура надає змогу учням закладів загальної середньої освіти вести здоровий спосіб життя, систематично та із задоволенням займатися фізичною активністю, спортивним розвитком, отримувати доступ до інноваційних технологій освітньо-тренувального процесу і розвиненої спортивної інфраструктури.

2. Комплексний аналіз міждисциплінарних досліджень вітчизняних і зарубіжних учених дає підстави розглядати шкільний спорт як соціально-ціннісну систему. Узагальнено тлумачення соціально-педагогічного феномену «цінність» та сформульовано авторський підхід до її трактування як системи бажаних і різних за значущістю транситуаційних цілей, що слугують керівними принципами в житті людини або соціальної спільноти. На основі аналізу наукової літератури увиразнено структуру цінностей фізичної культури та спорту. Проаналізовано нормативно-правові документи міжнародного та національного рівнів, а також світовий досвід розвинених країн, які пов'язані з проєкцією на формування цінностей особистості засобами шкільного спорту. Здійснено компаративний аналіз цілей, завдань, змісту фізичного виховання і спорту в

Україні та розвинутих країнах світу (Франції, Німеччини, Італії, Польщі, США, Канади, Японії та ін.). Розглянуто ефективні моделі шкільного спорту в зарубіжних країнах, які органічно доповнюють традиційні уроки фізичної культури, становлячи важливу складову національних програм фізичного виховання і розвитку школярів. Підтверджено, що світовий досвід формування в учнів цінностей засобами шкільного спорту заслуговує на особливу увагу і, без сумніву, потребує впровадження у вітчизняну освітню практику.

3. Ретроспективний аналіз зародження, становлення та формування фізкультурної освіти і шкільного спорту в США на рубежі XIX–XX ст. дає підстави для висновку про значний еволюційний поступ – від нетерпимості й несприйняття з боку релігійних догматичних течій і пуританських настанов у вихованні молоді до реалізації фундаментальних положень фізкультурної освіти, зважаючи на специфіку, зумовлену тодішнім соціально-економічним станом і культурно-освітнім рівнем американського суспільства.

На основі критеріїв (культурно-історичні, суспільно-політичні, освітньо-виховні чинники, диверсифікація цінностей, розвиток ідей та концепцій фізичного виховання учнівської молоді тощо) виокремлено основні історичні етапи функціонування й увиразнено особливості структурно-змістових трансформацій системи фізкультурної освіти і шкільного спорту США впродовж XX і на початку XXI ст.: 1 етап – становлення системи фізкультурної освіти і шкільного спорту в США (1900–1944 рр.); 2 етап – розвиток системи фізкультурної освіти і шкільного спорту в США (1945–1990 рр.); 3 етап – трансформація системи фізкультурної освіти і шкільного спорту в США (1991–2020 рр.). Увиразнено чинники, умови та події, які стали визначальними для становлення, розвитку і трансформації системи фізкультурної освіти і шкільного спорту в США. Розглянуто тенденції розвитку шкільного спорту в США на сучасному етапі та можливості творчого використання американського досвіду з урахуванням специфіки вітчизняних реалій.

4. Вивчення практичного досвіду уможливило виокремити основні інтегральні складові функціонування системи шкільного спорту в США. На цій основі розроблено модель функціонування системи шкільного спорту в США, яка складається з трьох взаємопов'язаних підсистем: внутрішньошкільного (інтрамурального) спорту, позашкільного спорту та позашкільних спортивних програм. Найбільш поширеним є внутрішньошкільний спорт, адже він охоплює усі три рівні системи загальної середньої освіти – початкову (*elementary schools*), середню (*middle schools*) та старшу школу (*high schools*), забезпечений сертифікованими фахівцями і достатньо розвиненою спортивною інфраструктурою, представлений великою кількістю видів спорту, у тому числі оздоровчо-рекреаційного спрямування. В американських школах інтрамуральний спорт є своєрідною підготовчою базою для розвитку міжшкільного спорту, який функціонує лише в середній і старшій школах, характеризується престижністю, високим статусним рівнем, змагальністю, інтенсивністю освітньо-тренувального процесу, а головне – можливістю для учнівської молоді подальшого кар'єрного зростання у студентському та професійному спорті. Щодо позашкільних спортивних програм, в яких мають змогу брати участь учні різних вікових груп, то вони доповнюють перші дві підсистеми шкільного спорту та спрямовані на

різнобічний розвиток особистості, вдосконалення спортивних умінь, набуття життєвих навичок, а також профілактику асоціальної поведінки.

Аналіз наукової літератури та статистичних даних показав, що рівень й особливості залучення американських школярів до занять інтрамуральним і міжшкільним спортом у США, їхня участь у позашкільних спортивних програмах зумовлені розмірами закладу загальної середньої освіти (контингентом учнів), його місцем розташування, соціально-економічним статусом і рівнем розвиненості спортивної інфраструктури. Встановлено, що інтеграція уроків фізкультурної освіти, шкільного спорту (інтрамурального та міжшкільного) й інших видів фізичної активності у межах позашкільних спортивних програм сприяє досягненню важливої мети – підвищення інтелектуального та фізичного розвитку, соціокультурного рівня, психоемоційного стану й академічної успішності учнівської молоді.

5. Проведений аналіз різноманітних джерел й спортивно-освітньої практики в США підтвердив ефективність спортивних програм і проєктів, основна мета яких спрямована на формування в учнівської молоді життєвих навичок і суспільних цінностей. Виокремлено основні освітні цілі, яких можна досягнути зокрема й засобами шкільного спорту: розвиток когнітивних вмінь, поліпшення поведінки, підвищення рівня академічних досягнень (успішності), формування позитивного ставлення до навчання, вдосконалення психічних і соціальних якостей особистості. З'ясовано, що ключовим чинником прилучення дітей до занять спортом є прихильність батьків до цього виду суспільної діяльності. Однак розширення обов'язків, надмірне прагнення батьків задовольнити зростаючі потреби дитини у заняттях різними видами спорту можуть негативно позначитися на сімейних стосунках, вплинути на емоційно-психологічну атмосферу в сім'ї. Встановлено, що основними шляхами формування в учнівської молоді США системи цінностей засобами шкільного спорту є: 1) реалізація спортивних програм і проєктів на кшталт «Навчання відповідальності засобами рухової активності», «Спорт для сприяння освіти та відпочинку», «Перша лунка», «Розумно грати», «Навчання на основі пригод» та ін.; 2) наступність занять з фізкультурної освіти та шкільного спорту; 3) здійснення міжпредметних зв'язків; 4) організація масових спортивних заходів із залученням видатних спортсменів; 5) взаємодопомога і взаємна відповідальність школи, батьків, громадських спортивних організацій тощо.

6. Проведено порівняльне дослідження із метою виявлення спільних і відмінних уявлень про роль шкільного спорту та його впливу на формування особистісних і суспільних цінностей учнівської молоді. Результати крос-культурного порівняння уявлень дорослих та учнівської молоді в США і Україні заклали наукове підґрунтя для різноманітних освітніх ініціатив з метою популяризації та збільшення участі дітей і молоді у спортивних заходах, розширення розуміння потенціалу шкільного спорту для формування системи ціннісних орієнтацій.

Досвід становлення, розвитку та трансформації системи шкільного спорту в США став цінним джерелом конструктивних ідей, концепцій, підходів до вдосконалення вітчизняної системи фізичного виховання та спорту на шляху її

поступальної інтеграції в світовий освітній простір. Вивчення й узагальнення цього досвіду уможливило визначити основні проблеми та труднощі, а також використати конструктивні, апробовані багаторічною практикою, досягнення американської нації у цій сфері суспільної діяльності. Проведене дослідження з формування цінностей молоді засобами шкільного спорту в США в історичній ретроспективі й сучасних умовах, ґрунтовний аналіз крос-культурного порівняння поглядів на спорт як на особистісну та суспільну цінність, дали змогу визначити перспективні напрями розвитку системи шкільного спорту в Україні: 1) створити принципово нову систему ефективного функціонування шкільного спорту в закладах загальної середньої освіти; 2) забезпечити організаційно-управлінський, кадровий, науково-дослідницький, навчально-методичний і медико-біологічний супровід шкільного спорту; 3) оновити спортивну інфраструктуру з урахуванням безпечних норм її використання і вдосконалити фінансове забезпечення фізкультурно-спортивної діяльності школярів на умовах диверсифікації та співфінансування; 4) створити систему безпеки на об'єктах шкільного спорту й організації роботи з уболівальниками та їх об'єднаннями; 5) розробити комплекс заходів із пропагування шкільного спорту як важливої складової здорового способу життя. Із метою реалізації цих перспективних напрямів запропоновано рекомендації, які слід втілити на державно-територіальному, організаційно-управлінському та навчально-методичному рівнях.

Подальші наукові пошуки доцільно спрямувати на дослідження теоретико-методологічних і науково-методичних основ функціонування системи шкільного спорту в закладах загальної середньої освіти та дитячо-юнацьких спортивних школах; міждисциплінарне вивчення проблем наступності навчальних програм із фізичної культури і шкільного спорту в закладах загальної середньої освіти; розроблення спортивно-освітніх програм для учнів із особливими освітніми потребами; впровадження у практику науково обґрунтованих методик й інноваційних технологій освітньо-тренувального процесу; створення багаторівневої системи неперервної підготовки фахівців у галузі шкільного спорту; обґрунтування ефективних шляхів залучення батьків і представників громадськості з метою утвердження цінностей шкільного спорту.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ІЗ ТЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації

1. **Турчик І. Х.** Шкільний спорт як засіб формування цінностей учнівської молоді США: теорія і практика : монографія. Дрогобич : ТзОВ «Трек ЛТД», 2020. 474 с.
2. **Турчик І. Х.,** Михаць Л. В. Фізичне виховання і спорт у шкільній освіті за кордоном : навч. посіб. Дрогобич : РВВ ДДПУ ім. І. Франка, 2019. 50 с.
3. **Турчик І. Х.** Фізичне виховання у початкових школах Польщі. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту.* 2007. № 10. С. 128–130.

4. **Турчик І.**, Козіброда Л., Бережанський В. Завдання шкільних програм з фізичної культури у країнах Європи. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 15. «Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)»*. 2010. Вип. 8. С. 213–217.

5. **Турчик І. Х.**, Зазуляк І. Б. Фізичне виховання у шкільній освіті Німеччини. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 15. «Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)»*. 2011. Вип. 13. С. 642–646.

6. **Турчик І. Х.**, Чопик Р. В., Шиян О. І. Розвиток системи фізичної культури в Франції. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 15. «Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)»*. 2012. Вип. 22. С. 69–72.

7. **Turchyk I.**, Krusevych T., Lukjanchenko M., Djatlenko S. The peculiarities of physical education programme in Ukraine. *Journal of Physical Education and Health*. 2012. Vol. 1 (2). P. 43–48.

8. Демчук С., Костко А., **Турчик І.** Формування правильної життєвої позиції у ставленні до власного здоров'я (міжнародний досвід). *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 15. «Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)»*. 2013. Вип. 7 (33). Т. 1. С. 226–231.

9. **Турчик І.** Шкільний спорт як соціально-ціннісна система у працях зарубіжних фахівців. *Проблеми сучасного педагогічного образования. Серія : Педагогіка і психологія*. Ялта, 2014. Вип. 46. Ч. 6. С. 206–213.

10. **Турчик І.** Шкільний спорт у середніх та старших школах США (масштаби та чинники залучення). *Порівняльно-педагогічні студії*. 2014. № 2–3 (20-21). С. 53–58.

11. **Турчик І.** Проблема впровадження шкільного спорту, як дійсної здоров'єохоронюючої технології в навчальний процес шкіл України. *Міжнародний науково-дослідницький журнал*. 2014. № 7 (26). Частина 2. С. 65–67.

12. **Турчик І.** Фізичне виховання у шкільній освіті Італії. *Нова педагогічна думка*. 2014. № 2 (78). С. 82–84.

13. **Турчик І.** Теоретичні основи формування ціннісних орієнтацій учня засобами шкільного спорту за кордоном. *Педагогіка, психологія і медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. 2014. № 6. С. 71–75. DOI: 10.6084/m9.figshare.1003977.

14. **Турчик І.** Особливості організації шкільного спорту у США. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 15. «Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)»*. Київ, 2014. Вип. 2 (43). С. 92–96.

15. **Turchyk I.**, Chopuk R. Sport szkolny v Ukraini. *Life and Movement*. 2015. Vol. 1–4 (7). S. 4–12.

16. Турчик І. Шкільний спорт у США як засіб формування загальнолюдської цінності – освіти. *Вісник Кам'янець-Подільського національного*

університету імені Івана Огієнка. *Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини*. 2016. Вип. 9. С. 381–389.

17. **Турчик І.**, Сабо Ф., Лештар М. Популяризація та організація шкільного спорту в країнах світу. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 15. «Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)»*. 2015. Вип. 5К (61). С. 252–255.

18. Sorokolit N., Shyyan O., Lukjanchenko M., **Turchyk I.** Improvement of 5–9th Grades Schoolchildren Physical Education in Ukraine by Using Variable Modules Curriculum. *Journal of Physical Education and Sport*. 2017. 17 Supplement issue 4. Art 215. P. 2110–2115.

19. **Турчик І.**, Шатинська О. Шкільний спорт, як засіб соціалізації особистості (історико-педагогічний дискурс в контексті вивчення зарубіжних джерел). *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 15. «Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)»*. 2016. Вип. 9 (79). С. 101–105.

20. **Турчик І. Х.** Формування громадянських цінностей в молоді США. *Зб. наук. праць «Педагогічні науки»*. 2017. № 3. С. 88–93.

21. **Турчик І.** Вплив занять спортом дітей на членів їх родин у США засобами шкільного спорту. *Український педагогічний журнал*. 2017. № 3. С. 80–89.

22. Tkachuk V., **Turchyk I.**, Chopyk R., Chemerys M. Olympic education as an important component of a comprehensive curriculum. *Physical culture, physical education, sports and health culture in modern society*. 2017. № 4 (40). P. 35–41.

23. **Турчик І.** Негативные последствия ранней специализации в детско-юношеском спорте США. *Мир спорта*. 2018. № 4 (73). С. 56–61.

24. Москаленко Н. В., Сороколіт Н. С., **Турчик І. Х.** Ключові компетентності у фізичному вихованні школярів в рамках реформи «Нова українська школа». *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 15. «Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)»*. 2019. Вип. 5К (113). С. 223–228.

25. **Turchyk I.**, Sorokolit N., Chopyk R. Cross-cultural comparison of understanding of sports and its values among teenagers in the USA and Ukraine. *Slavonic Pedagogical Studies Journal*. 2019. Issue 1. Vol. 8. P. 82–96.

26. **Турчик І. Х.**, Мацола Н. П. Особливості формування ціннісних орієнтацій студентів – майбутніх учителів. *Інноваційна педагогіка*. 2019. Вип. 11. Том 3. С. 12–15.

27. Турчик І. Становлення та розвиток дитячого спорту і фізичного виховання у післявоєнний період у США (1945 – 1980 рр. XX ст.). *Інноваційна педагогіка*. 2019. Вип. 18. Том 1. С. 47–52.

28. **Турчик І.**, Сороколіт Н., Цюпак Б. Формування громадянських та соціальних компетентностей в учнів засобами фізичного виховання. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 15. «Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)»*. 2020. Вип. 1 (121). С. 102–107.

29. **Турчик І. Х.**, Чопик Р. В., Кізло Н. Б. Зміст та особливості інтрамурального (внутрішньошкільного) спорту у США. *Науковий часопис*

Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 15. «Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)». 2020. Вип. 3 (123). С. 143–147.

30. **Турчик І.**, Белікова Н. Генеза системи шкільного фізичного виховання і спорту у США (1930–1944 рр.). *Актуальні питання гуманітарних наук : міжвузівський зб. наук. праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика», 2020. Вип. 28. Том. 4. С. 185–189.

31. **Турчик І.** Шкільне фізичне виховання та спорт у США (кінець ХІХ ст.). *Інноваційна педагогіка*. 2020. Вип. 22. Том 4. С. 34–38.

32. **Турчик І. Х.** Формування життєвих навичок (life skills) дітей та молоді США засобами спорту. *Kultura fizyczna, pedagogika, zdrowie i fizjoterapia : monografia*. Starograd Gdanski. 2020. С. 26–37.

Праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

33. Шиян О., **Турчик І.**, Стасюк Г. Формування ціннісних орієнтацій молоді засобами міжнародних програм. *Педагогічна думка*. 2006. № 2. С. 61–63.

34. **Турчик І.**, Шиян О., Некотенев Д. Ставлення українських та японських підлітків до уроку фізичної культури. *Молода спортивна наука України : зб. наук. статей в галузі фізичної культури та спорту*. 2007. Т. 5. Вип. 9. С. 337–342.

35. **Турчик І.**, Вацеба О., Бірюк С. Урок фізичної культури у системі початкової шкільної освіти Польщі. *Молода спортивна наука України : зб. наук. статей в галузі фізичної культури та спорту*. 2009. Т. 2. С. 187–191.

36. **Турчик І.**, Круцевич Т., Смоліус Г., Заяць Л. Особливості навчальної програми з фізичної культури в Україні. *Олімпійський спорт і спорт для всіх : матеріали 14 міжнар. наук. конгресу (м. Київ, 5–8 жовт. 2010 р.)*. Київ, 2010. С. 472.

37. **Турчик І.**, Пиць Н. Сучасні реалії рухової активності молоді України (результати соціологічних опитувань та статистичних даних). *Проблеми формування здорового способу життя молоді : матеріали ІІІ Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, магістрантів та аспірантів / під заг. ред. Р. Р. Сіренко*. Львів, 2011. С. 179–184.

38. Shuyan O., Slyvka Y., **Turchyk I.** Health education as a part of life circle training teachers of physical education in Ukraine. *Teachers' Life-cycle from Initial Teacher Education to Experienced Professional : 36th Annual Conference of the Association for Teacher Education in Europe (24th – 28th August, Riga)*. Riga, 2011. P. 165.

39. **Турчик І. Х.**, Круцевич Т. Ю. Особливості навчальної програми з фізичної культури в Україні. *Zdravonictvo a socialna praca : vedecky casopis*. 2012. Rocnik 7. Cislo 1-2. S. 126–128. URL: <http://www.zdravotnictvoasocialnpraca.sk/2012/03/11/zdravotnictvo-a-socialna-praca1-2-2012>.

40. **Турчик І. Х.** Передумови встановлення та розвитку рекреаційної діяльності у Франції. *Проблеми активізації рекреаційно-оздоровчої діяльності населення : матеріали VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю*. Львів, 2012. С. 79–83.

41. **Турчик І.**, Степанюк С. Особливості моделей шкільного спорту в США та Європі. *Актуальні проблеми юнацького спорту* : матеріали XI Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Херсон, 25–26 вер. 2014 р.). Херсон : ПП Вишемерський В.С., 2014. С. 86–90.

42. **Турчик І.** Соціальне значення шкільного спорту у працях зарубіжних фахівців. *Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи* : тези III міжнар. наук.-практ. конф. молодих вчених (м. Дрогобич, 26–27 берез. 2015 р.). Дрогобич : Посвіт, 2015. С. 337–339.

43. **Турчик І.** До проблеми формування аксіосфери учнів США. *Актуальні проблеми фізичного виховання* : зб. тез доп. XII міжнар. наук. конф. (м. Херсон, 26–27 вер. 2017 р.) / уклад.: С.А. Омельчук, Ю.А. Грабовський. Херсон : Херсонський державний університет, 2017. С. 41–42.

44. **Turchyk I.**, Sorokolit N., Lukjanchenko M. Negative Consequences of Professionalization of Children and Youth Sports in USA. *6th International conference on science, culture and sport: abstract book*. Ankara, 2018. P.122. URL: http://www.iscs-a.org/multimedia/depo/abstractbook_18.pdf.

Праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

45. **Турчик І.**, Ріпак М., Лесько О. Ставлення класоводів Львівщини до фізичної культури як частини здорового способу життя. *Молодіжний наук. вісник* : зб. наук. праць Волинського національного університету ім. Лесі Українки. Луцьк, 2008. С. 41–45.

46. **Турчик І.**, Зазуляк І. Фізична культура як частина здорового способу життя вчителів молодшої школи. *Реалізація здорового способу життя – сучасні підходи* : монографія. Дрогобич : Швидкодрук, 2009. С. 218–225.

47. **Турчик І.**, Павлишак М., Козібрда Л. Особливості проведення самостійних занять з варіативного модуля «туризм» згідно навчальної програми з фізичної культури для 5–9 класів (2009). *Теоретико-методичні основи організації фізичного виховання молоді* : матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. / під заг. ред. Р. Р. Сіренко. Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2010. С. 130–137.

48. Сороколіт Н., **Турчик І.** Впровадження варіативних модулів навчальної програми з урахуванням матеріальної бази навчального закладу та інтересів учнів 7-х класів. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 15. «Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)»*. 2017. Випуск 5К (86). С. 315–319.

49. **Турчик І.**, Сацик О., Степанюк С. Особливості навчальної програми з фізичної культури (1–4 класи) в Україні. *Проблеми формування здорового способу життя молоді* : матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, магістрантів та аспірантів / під заг. ред. Р. Р. Сіренко. Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2017. С. 13–16.

50. **Турчик І. Х.** та ін. Фізична культура в школі : метод. посіб. / за заг. ред. С. Дятленка. Київ : Літера ЛТД, 2009. 176 с. (**Рекомендовано МОНУ (лист від 01.07.09 № 1/11-4630)**).

51. Дятленко С., Круцевич Т., **Турчик І.**, Чешейко С. Збірник завдань для ДПА з фізичної культури. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2010. 128 с. **(Рекомендовано МОНУ (лист від 3.02.2010 № 1/11-454))**

52. **Турчик І.Х.** та ін. Фізична культура в школі: 10–11 класи: метод. посіб. / за заг. ред. С. Дятленка. Київ: Літера ЛТД, 2010. 64 с. **(Рекомендовано МОНУ (лист. від 31.08.2010 р. № 1/11-8297))**

53. **Турчик І.**, Чопик Р. Асистентська практика. Дрогобич: РВВ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2011. 38 с.

54. **Турчик І. Х.** Практична підготовка фахівців факультету фізичного виховання Дрогобич: РВВ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2011. 40 с.

55. **Турчик І. Х.** та ін. Фізична культура в школі: 5–11 класи: метод. посіб. / за заг. ред. С. М. Дятленка. Київ: Літера ЛТД, 2011. 176 с. **(Схвалено для використання в загальноосвітніх навчальних закладах МОНМСУ (лист. № 1/4-18-Г-167 від 21.03.2011 р.))**

56. Чопик Р., **Турчик І.** Теорія і методика фізичного виховання: метод. матер. до семінар. занять. Дрогобич: РВВ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2012. 80 с.

57. Шиян О., Сороколіт Н., **Турчик І.** Здорова школа: рухова активність: навч. посіб. Львів: Кольорове небо, 2013. 84 с.

58. **Турчик І. Х.**, Михаць Л.В. Адаптивне фізичне виховання: тексти лекцій. Дрогобич: РВВ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2014. 104 с.

59. **Turchyk I.** i in. Wybrane aspekty szkolnej edukacji zdrowotnej na przykladzie stylu zycia mlodziezy polsko-ukrainskiej: skrypt. Lwow, 2014. 152 с.

60. **Турчик І.** та ін. Навчальна програма з фізичної культури для загальноосвітніх навчальних закладів 5–9 класи **(наказ МОНУ від 07.06.2017 № 804)**. URL: <https://osvita.ua/school/program/program-5-9/56135/>

61. **Турчик І. Х.**, Михаць Л. В. Фізичне виховання і спорт у шкільній освіті за кордоном: метод. рек. до семінар. занять. Дрогобич: РВВ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2017. 50 с.

АНОТАЦІЇ

Турчик І.Х. Шкільний спорт у теорії та практиці формування цінностей учнівської молоді США (XX – початок XXI ст.). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, Дрогобич, 2021.

У дисертації вперше здійснено системний ретроспективний аналіз теорії та практики формування цінностей учнівської молоді засобами шкільного спорту в США впродовж XX і на початку XXI ст., визначено теоретико-методологічні засади та поняттєво-категоріальне поле дослідження. Обґрунтовано та розкрито зміст наукових підходів, які формують фундаментальне поле дослідження

процесу формування цінностей учнівської молоді засобами шкільного спорту (категоріального, аксіологічного, амбівалентного, історичного, герменевтичного, компаративного, гуманістичного, цивілізаційного, культурологічного, кросс-культурного). Узагальнено тлумачення соціально-педагогічного феномену «шкільний спорт», враховуючи різноманітні аспекти організації та функціонування освітнього та тренувального процесів у закладі загальної середньої освіти, а також погляди вітчизняних і зарубіжних учених на цю проблему.

Розкрито науково-теоретичні основи формування цінностей особистості засобами фізичної культури і спорту в світовому вимірі; з'ясовано суспільно-політичні, соціально-економічні та культурно-освітні передумови, а також виражено історико-теоретичні детермінанти становлення, розвитку і трансформації системи фізкультурної освіти і шкільного спорту в США. Визначено організаційно-методичні засади та з'ясовано шляхи формування цінностей американської молоді засобами шкільного спорту. Проведено кросс-культурне порівняння уявлень про спорт та його цінності серед дорослих і підлітків України та США.

Визначено перспективні напрями розвитку системи шкільного спорту в Україні на основі імплементації американського досвіду. Запропоновано рекомендації щодо реалізації цих напрямів, які слід виконати на державно-територіальному, організаційно-управлінському та навчально-методичному рівнях.

Ключові слова: шкільний спорт, фізичне виховання, фізична культура, формування цінностей, учнівська молодь, США.

Турчик И.Х. Школьный спорт в теории и практике формирования ценностей учащейся молодежи США (XX – начало XXI в.). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики. – Дрогобычский государственный педагогический университет имени Ивана Франко, Дрогобыч, 2021.

В диссертации впервые осуществлен системный ретроспективный анализ теории и практики формирования ценностей учащейся молодежи средствами школьного спорта в США в течение XX и в начале XXI в., определены теоретико-методологические основы и понятийно-категориальное поле исследования. Обосновано и раскрыто содержание научных подходов, формирующих фундаментальное поле исследования процесса формирования ценностей учащейся молодежи средствами школьного спорта (категориального, аксиологического, амбівалентного, исторического, герменевтического, сравнительного, гуманистического, цивилизационного, культурологического, кросс-культурного). Обобщено толкование социально-педагогического феномена «школьный спорт», учитывая различные аспекты организации и функционирования образовательного и тренировочного процессов в заведении общего среднего образования, а также взгляды отечественных и зарубежных ученых на эту проблему. Раскрыты научно-теоретические основы формирования ценностей личности средствами физической культуры и спорта в мировом измерении; выяснено общественно-политические,

социально-экономические и культурно-образовательные предпосылки, а также охарактеризованы историко-теоретические детерминанты становления, развития и трансформации системы физкультурного образования и школьного спорта в США. Определены организационно-методические основы и выяснены пути формирования ценностей американской молодежи средствами школьного спорта. Проведено кросс-культурное сравнение представлений о спорте и его ценности среди взрослых и подростков Украины и США. Определены перспективные направления развития системы школьного спорта в Украине на основе имплементации американского опыта. Предложены рекомендации по реализации этих направлений на государственно-территориальном, организационно-управленческом и учебно-методическом уровнях.

Ключевые слова: школьный спорт, физическое воспитание, физическая культура, формирование ценностей, учащаяся молодежь, США.

Turchyk I. Kh. School Sports in the Theory and Practice of Forming the Values of Student Youth in the United States (the XXth – beginning of the XXIst century). – On the rights of the manuscript.

Thesis for the scientific degree of Doctor of Pedagogical Sciences, speciality 13.00.01 – General Pedagogy and History of Pedagogy. – Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Ministry of Education and Science of Ukraine, 2021.

In the thesis for the first time the systematic retrospective analysis of the theory and practice of forming the values of student youth by means of school sports in the USA during the XXth and at the beginning of the XXIst centuries has been carried out; the theoretical and methodological bases of the research have been characterized and the conceptual and categorical apparatus has been defined. The content of scientific approaches, which form the fundamental research field of the process of forming the values of student youth by means of school sports, has been substantiated and elucidated (categorical, axiological, ambivalent, historical, humanistic, civilizational, culturological, cross-cultural, comparative). The interpretation of the socio-pedagogical phenomenon "school sport" has been generalized, taking into account various aspects of the organization and functioning of educational and training processes in general secondary education, as well as the views of domestic and foreign scientists on this issue.

There have been elucidated the scientific and theoretical bases of forming the values of a personality by means of physical culture and sports in the world dimension; there have been clarified the socio-political, socio-economic, cultural and educational preconditions, as well as there have been highlighted the historical and theoretical determinants of the formation, development and transformation of the system of physical education and school sports in the United States. The organizational and methodological principles have been determined and the ways of forming the values of American youth by means of school sports have been clarified. There has been conducted a cross-cultural comparison of receptions of sport and its values among adults and adolescents in Ukraine and the United States. There have been defined perspective development directions of the school sports system in Ukraine on the basis of the American experience implementation.

The scientific novelty and theoretical significance of the obtained results consist in the following: *for the first time* there has been done a holistic systematic retrospective analysis of the theory and practice of forming the values of student youth by means of school sports in the United States during the XXth and at the beginning of the XXIst centuries, positive ideas have been singled out and perspective directions of their use under modern conditions of reforming the system of general secondary education have been substantiated; *there has been specified* the content of the core concepts "physical education", "sports", "school sports", "intramural sport", "interscholastic sport", "after-school sports programs", "values" in domestic and foreign researches and the author's interpretation has been given; *there have been characterized* the historical and theoretical determinants and *there have been identified* the stages of formation, development and transformation of the system of physical education and school sports in the United States; *there has been elaborated* the model of the system of school sports functioning in the United States and *there have been clarified* the features of intramural sport (ensuring participation for all students, lack of gender differentiation and competition, sports and recreation, a large number of represented kinds of sports) and interscholastic sport (ensuring participation for trained students, intensity, prestige, status, opportunities for sports professionalization and simplified admission to higher education institutions), as well as after-school sports programs (ensuring participation for all, attractiveness, opportunities to improve sports skills, acquisition of life skills, prevention of antisocial behaviour); the organizational and methodical bases of forming the values of student youth in the USA by means of school sports *have been elucidated*; *there have been revealed* the ways (models, programs, initiatives) of forming a system of values of American students by means of school sports; *there has been conducted* a cross-cultural comparison of receptions of adults and adolescents from Ukraine and the United States about school sports and its impact on the values formation of student youth; new data, ideas, sources, normative documents regulating organizational and methodical bases of school sports functioning *have been included* into scientific circulation, as well as teaching and methodological materials (educational programs, curricula) used in the educational process in the United States; perspective directions for the development of the school sports system in Ukraine *have been identified* and recommendations for their implementation at the state territorial, organizational and administrative, educational and methodological levels *have been elaborated*. There has been *further development* of scientific provisions on the theory and practice of physical education and sports; constructive ideas of humanization, democratization, axiologization of the educational process; methodical pieces of advice on creation of pedagogical conditions of forming the values of student youth by means of school sports.

The practical significance consists in the fact that according to the results of the research there has been implemented the USA experience in creating the structure and selection of content lines of the educational field "Health and Physical Culture" for the State Standard of primary general education and the State Standard of basic and complete secondary education, elaboration of certain provisions of the State Standard of complete general secondary education, substantiation of the competence potential of the physical education sector of primary education in the framework of the reform "New Ukrainian School". The results of the research were also used during the compilation of

standard physical education curricula for grades 5 – 11, the author was a member of the working groups of the Ministry of Education and Science of Ukraine.

The substantiated and systematized research results in the form of theoretical provisions, conclusions and recommendations will contribute to the effective organization of school sports in domestic general secondary education institutions. The research materials can be used in the system of professional development of teachers, as well as in order to develop an appropriate scientific and methodological support and further scientific research in physical education and sports. The information obtained during the research, factual data, scientific and methodological materials, generalized and systematized provisions will help in the preparation of publications of theoretical and methodological, scientific and methodological nature. The conclusions and recommendations of the dissertation can be used by teachers and heads of higher education institutions for the purpose of a high-quality design of the system of professional training of specialists in physical culture and sports.

Key words: school sports, physical education, physical culture, values formation, student youth, the USA.

Підписано до друку 08.04.2021 р. Формат 60x90/16.
Папір офсетний. Гарнітура «Times New Roman».
Вид. арк. 1,9. Зам. 17. Тираж 100. Друк на ризографі.

Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного
педагогічного університету імені Івана Франка
82100 Дрогобич, вул. І. Франка, 24.